

Förstudie ägarskiftes- och mentorprogram inom svenskt yrkesfiske

Hur ser förutsättningarna och möjligheterna ut?

Erika Ekesbo Andrén
UTSIKT affärsutveckling AB

Foto framsidan: Privat. Caroline Karlsson yrkesfiskare i Hjälmarén.

Förstudien i form av enkäter och intervjuer har gjorts på uppdrag av Jordbruksverket. Resonemangen och slutsatserna i rapporten är rapportförfattarens egna.

Förord

Hösten 2019 påbörjade Jordbruksverket och Havs- och vattenmyndigheten projektet Framtidens Fiske och Vattenbruk som syftade till att ta fram en ny gemensam strategi och sektorsspecifika handlingsplaner för yrkesfiske, fritidsfiske och fisketurism samt vattenbruk. Strategin och handlingsplanerna skapar en gemensam målbild och en tydlig inriktning för utveckling av svenskt fiske och vattenbruk. Strategin lyfter bland annat behovet av bättre kunskap, kompetensutveckling och kommunikation till stöd för förvaltning och näringarnas utveckling. Handlingsplanen för utveckling av svenskt yrkesfiske består av 17 åtgärder varav en är utbildning och kompetensutveckling där översyn av framtagande av mentorprogram och ägarskiftesprogram är exempel på aktiviteter kopplade till åtgärden.

I takt med att andelen yrkesfiskare har minskat i Sverige för både insjöfisket och utsjöfisket samt att medelåldern ökat inom det demersala fisket och insjöfisket, finns det ett behov av att se över åtgärder för att få in unga i yrkesfisket. För att säkerställa återväxten av yrkesfiskare och överföra befintliga yrkesfiskares kompetens till nya yrkesfiskeföretagare såg Jordbruksverket ett behov av en förstudie som skulle undersöka förutsättningarna för att skapa ett eller flera olika program gällande ägarskifte, nyrekrytering, mentorskap, entreprenörsutbildning och yrkespraktik i Sverige. Jordbruksverket gav UTSIKT Affärsutveckling AB i uppdrag att ta fram en rapport.

Sammanfattning

Denna förstudie genomfördes hösten 2022 till och med våren 2023. Metoden har varit enkäter och djupintervjuer med yrkesfiskare, företrädare från yrkesfiskets branschorganisationer och myndigheterna Havs- och Vattenmyndigheten, Länsstyrelserna och Jordbruksverket.

Inom ramen för förstudien har det genomförts en enkätstudie som besvarades av 109 yrkesfiskare i Sverige. I studien uppgavs licensfrågan som den klart största utmaningen för ägarskiftet inom yrkesfisket. Dialog med myndigheterna följt av regelkrångel var det näst respektive tredje vanligaste svaret på fråga om de största utmaningarna för ägarskiftet inom yrkesfisket.

I de samtal som genomförts i förstudien samt de inkomna enkäterna framkommer bilden av att förvaltningsmyndigheten Havs- och Vattenmyndigheten (HaV) i Sverige endast beaktar en av tre delar i hållbarhetsbegreppet; den ekologiska men inte de sociala eller ekonomiska. Uppdraget från regeringen till HaV framgent bör se över om det kan omformuleras eller omorganiseras. Detta för att möjliggöra ett hållbart arbete även utifrån de sociala och ekonomiska perspektiven. I det bredare synsättet kan olika intressenter mötas och tillsammans arbeta för en gemensam framtidsbild.

Förutsättningarna att bedriva yrkesfiske i de olika systemen som reglerar yrkesfisket i sjö och hav idag är väsentligt olika, men de enskilda yrkesfiskarna bedöms många gånger som om de vore lika av myndigheterna. Detta skapar obalans mellan det storskaliga och småskaliga yrkesfisket där det småskaliga yrkesfisket i sjö och kustnära havsfiske förfördelas. Förutsättningarna och regelverket är även olika för insjöfiskare i olika sjöar. Ett certifieringsprogram för småskaligt yrkesfiske och ett annat för storskaligt yrkesfiske föreslås.

Förutsättningar för att säkerställa att äldre yrkesfiskare ställer upp och dokumenterar sin kompetens till förmån för yngre eller nya yrkesfiskare uppges i undersökningen vara en större transparens och ett nytt sätt att hantera yrkesfiskarlicenser från HaV. När detta är på plats ser intervjuade yrkesfiskare att det går att bidra till någon form av ägarskiftes- och/eller mentorprogram för nya licensinnehavare.

I rapporten lämnar UTSIKT affärsutveckling förslag på ett nytt licenssystem för insjöfisket och småskaligt kustnära fiske vilket bör innehålla tre olika licensformer med en egen licens för; de nya som vill in i yrket, de som är etablerade yrkesfiskare idag och de äldre som vill minska men inte sluta sitt fiske. Den praxis som idag används att dela på en personlig licens för en ny yrkesfiskare och en som vill börja avveckla fisket medför lönsamhetsproblem då det är svårt att leva på fisket för båda. Det kan även medföra minskat entreprenörskap och innovation då den yngre

får anpassa sin affärsidé till en annan företagares. Samma problem uppstår i regelverket för det demersala fisket där en praxis, den s.k. Bulvanregeln, anger att överlåtare och övertagare ska dela licens under tre år.

Yrkesfiskarna ser även att de provfisken som Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) utför på uppdrag av HaV måste förbättras för ett säkrare underlag och att det sker i dialog med dem som också har bra koll på bestånden. Yrkesfiskarna upplever inte att deras kunskap, eller av dem inrapporterad data som kan påverka uppskattningen av bestånden, tas till vara. Yrkesfiskarna upplever ett låst läge, Moment 22, tills licensfrågorna löses på ett sätt som möjliggör fler nya licenser. Detta för att undanröja den inlåsningsseffekt som försiktighetsansatsen i 30 § fiskelagen (1993:787) i praktiken innebär då den begränsar möjligheten till att nya licenser beviljas. Därför kommer det nya regeringsuppdraget till HaV som publicerades under slutfasen av skrivandet av denna rapport helt rätt i tiden. Utredningen ska till 30 december 2023 se över licensprövningar och beståndsuppskattningar för att möjliggöra nyetablering av småskaligt fiske. Detta ligger helt i linje med de slutsatser om incitament för ägarskiftet och förnyring som vi drar i denna förstudie.

Summary

This preliminary study was carried out in the fall of 2022 through the spring of 2023. The method has been surveys and in-depth interviews with professional fishermen, representatives from the professional fishing industry organizations and the authorities, the Swedish Agency for Marine and Water Management, the County Administrative Board and the Swedish Board of Agriculture.

The top three survey answers to the question ‘Describe, in your own words, what you consider the five greatest challenges for ownership transfers within the fishing industry?’ from 109 professional fishers, indicate licenses as by far the largest problem, the dialogue with the authorities being the second largest problem, and regulation issues the third largest problem.

The conversations that were conducted during the pre-study and the submitted surveys illuminate the view that the Swedish Agency for Marine and Water Management only heeds one of the three aspects of sustainability: the environmental, but not the social or economic. The Swedish Agency for Marine and Water Management’s mission from the government, and whether it can be reformulated or reorganised, should be reviewed in order to also enable a sustainable undertaking from the social and economic perspectives. With this broader point of view, various parties can meet and work together towards a common vision for the future.

The prerequisites for conducting professional fishing within the different systems that govern the fishing industry in lakes and the sea today are fundamentally different, whereas the individual professional fisher is often assessed by the authorities as if they were equal. This creates an imbalance between large-scale and small-scale fishing, where the small-scale professional fishing in lakes and coastal sea fishing is pre-allocated. The prerequisites and regulations also differ for lake fishers in various lakes. Separate certification programmes for small-scale professional fishing and large-scale professional fishing is suggested in this report.

The conditions for ensuring that senior professional fishers offer and document their competency for the benefit of younger or new professional fishers are laid forth in the survey as them first requesting a greater degree of transparency and a new way of handling fishing licenses from the Swedish Agency for Marine and Water Management. Only once this is in place do the interviewed professional fishers deem it possible to contribute towards some form of ownership transfers and/or mentorship programmes for new licensees.

Proposals for a new licensing system for lake fishing and small-scale coastal fishing should contain three different licenses, with a separate license for; newcomers who wish to join the profession; established professional fishers, and seniors who wish to reduce but not cease their fishing. The present custom of

sharing a personal license between a newcomer and someone who wishes to reduce their fishing leads to profitability issues, as it becomes difficult for both parties to make fishing their livelihoods. It may also entail reduced levels of entrepreneurship and innovation, as the newcomer must adapt their business idea to that of a different entrepreneur. The same problem arises within the demersal system with a custom, the issues within the current order/system, which stipulates that they will share a license for three years.

The professional fishers also believe that test fishing conducted by the Swedish University of Agricultural Sciences, by commission from the Swedish Agency for Marine and Water Management, needs to be improved and needs to be done so jointly with those who also have extensive knowledge regarding sea life populations. In the experience of the professional fishers, their knowledge or reported data that could impact the evaluation of the sea life populations is not being utilised. There exists a deadlock, a catch 22, until the license issues are resolved in a way that admits new licenses. What the professional fishers and their companies consider the singular most important suggestion is a review of the licensing system, in order to remove the lock-in effect that the precautionary approach in §30 of the Fishing Act in practise implies, as it limits opportunities for new licences to be approved. Therefore, the arrival of the Swedish Agency for Marine and Water Management's new mission from the government, which was published during the final phase of the writing of this report, is right on time. The investigation will, with a deadline of the 30th of December 2023, review license examinations and sea life population evaluations in order to enable re-establishing small-scale fishing, which is entirely in line with the conclusions we arrive at in this pre-study as incentives for ownership transfers and regeneration.

Innehållsförteckning

Förstudie ägarskiftes- och mentorprogram inom svenskt yrkesfiske	1
Förord	4
Sammanfattning	5
Summary	7
Innehållsförteckning	9
Definitioner	11
1. Inledning	12
1.1 Bakgrund	12
1.1.1 Insjöfisket	14
1.1.2 Pelagiskt fiske och ITQ "Individual Transferable Quotas"	16
1.1.3 Demersalt yrkesfiske	17
1.1.4 Handlingsplaner och styrdokument på global och nationell nivå	19
1.2 Syfte och avgränsning	21
1.3 Metod och material	21
1.4 Problemformulering	23
2 Resultat	24
2.1 Enkät yrkesfiskare i Sverige	24
2.1.1 Yrkesfiskarna i enkäten	24
2.1.2 Ägarskiftesfrågor	25
2.1.3 Företagen i enkäten	30
2.1.4 Kontakten med myndigheter och politiker	33
2.2 Enkät producentorganisationerna	34
2.3 Enkät myndigheterna	35
3 Analys	38
3.1 Analys enkäten till yrkesfiskarna	38
3.1.1 Analys yrkesfiskarna i enkäten	39
3.1.2 Målgrupp för ägarskiftesprogram	39
3.1.3 Analys av företagen i enkäten	41
3.1.4 Kontakten med myndigheterna	46
3.2 SWOT-analys ägarskiftet och förnygring	49
3.2.1 Förslag från yrkesfiskare och deras organisationer	51

3.3 Analys enkäten till myndigheterna	52
3.4 Nationellt och internationellt perspektiv på ägarskiften	54
3.5 Sammanfattning reflektioner från samtal, intervjuer och enkäter.....	55
4.Diskussion, slutsatser och förslag.....	57
4.1 Diskussion	57
Ägarskiften inom lantbruket och yrkesfisket har likheter	57
4.2 Sammanfattning av de viktigaste slutsatserna i denna förstudie	62
4.3 Förslag utveckling och förnygring	63
4.4 Fortsatt forskning och vägen framåt.....	67
Käll- och litteraturlista.....	70
Bilagor	72

Definitioner

Det vattenområde som omfattas av fastigheterna benämns **enskilt vatten** medan vattnet utanför benämns **allmänt vatten**. Detta vatten är inte fastighetsindelad och ägs inte av någon enskild.

För att fiska yrkesmässigt på allmänt vatten i någon av de fem stora sjöarna, Väneren, Vättern, Hjälmaren, Mälaren och Storsjön krävs en **personlig fiskelicens**. Om du har enskild fiskerätt behöver du ingen personlig fiskelicens för att fiska och sälja din fångst. Fiskelicenserna gäller i fem år och beslutas av HaV. Tillstånd för fiskemetod och redskap beslutas av Länsstyrelsen och gäller i tre år.

Pelagisk fisk innefattar de arter som befinner sig i den fria vattenmassan, till skillnad från fisk och skaldjur som lever på eller nära botten. Dessa kallas istället för **demersala arter** där det största fisket är på havskräfta och räka men även andra fiskarter. Det svenska pelagiska fisket bedrivs framförallt efter sill/strömning, skarpsill och makrill.

En **fiskelicens för fiske i havet** gäller för **en person eller ett bolag tillsammans med ett fartyg**. Om du vill fiska med mer än ett fartyg måste du därför ansöka om en licens för varje fartyg. En fiskbar kvot tilldelas. Fiskelicens gäller under lång tid, kan säljas och följer fartyget.

I det demersala systemet ansöks om fiskemöjligheter som gäller ett år i taget.

Kriterier för **småskaligt kustnära fiske**:

1. Fartygsstorlek. Att fartyget är under 12 meter.
2. Redskapsanvändning. Att fisket bedrivs med passiva redskap.
3. Fiskeresans längd. Att fisket i allt väsentligt utgörs av endygnsrösor.
4. Var fisket bedrivs. Att fisket bedrivs inom 12 nautiska mil från kusten.
5. Hemmahamn. Att fisket utgår från en och samma hamn och därmed är geografiskt bundet.
6. Landsbygd. Att fisket bedrivs från hamnar på landsbygden.
7. Kombinerad verksamhet. Att fisket kombineras med andra fisken eller annan verksamhet.

MSY – Maximum Sustainable Yield,(= Maximalt hållbart uttag)

ITQ – Individual Transferable Quotas (=Staten äger och kvoterar individuellt överförbara fiskerättigheter)

1. Inledning

Behovet av ägarskiften och förnyring inom svenskt yrkesfiske är stort. Denna bild delar såväl företrädare från branschen, förvaltande myndigheter, regeringen som yrkesfiskare. Samtidigt som den svenska Livsmedelsstrategin från 2017 anger att svensk livsmedelsproduktion ska ökas. En ny strategi har tillkommit: Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet 2021-2027 där Jordbruksverket beställt denna förstudie. UTSIKT affärsutveckling har de senaste åren arbetat fram ett upplägg för ägarskiftesprogram och affärsutvecklingsprogram för lantbruket och erfarenheter därifrån tas med i denna rapport då det finns många likheter till yrkesfisket. I förstudien lyssnas främst yrkesfiskare i hav och sjö in om hur de ser på vilka förutsättningar och möjligheter som finns för ägarskiften inom yrkesfisket i Sverige. Yrkesfiskarnas producentorganisationer, myndigheterna Havs- och Vattenmyndigheten, Jordbruksverket samt Länsstyrelserna har även tillfrågats.

Målet med förstudien är ett framtaget underlag för att se förutsättningarna och möjligheterna för ett utvecklingsprogram eller en pilotomgång för ett utvecklingsprogram i enlighet med Handlingsplanen för utveckling av svenskt yrkesfiske 2021-2027.

1.1 Bakgrund

Att arbeta som yrkesfiskare är idag en komplex sysselsättning. Yrket kräver, förutom de praktiska färdigheter som behövs, kunskaper och kompetens inom många olika områden såsom t.ex. ekologi, entreprenörskap, företagande, IT, teknik, ekonomi och juridik. Fiskaryrket innefattar både praktisk och teoretisk hantering, varför en specialdesignad utbildning som förberedelse för en sådan yrkesbana vore önskvärt anser yrkesfiskarna för att rekrytera in nya, yngre yrkesfiskare.

Yrkesfisket bedrivs i tre olika system. Det pelagiska, det demersala och insjöfisket. Skillnader finns inom systemen beroende på bl.a. fångstmetod, plats och ägandeformer. Sedan länge är yrkesfiskarna organiserade i producentorganisationerna; Havs- och kustfiskarnas Producentorganisation (HKPO), Swedish Pelagic Federation Producers Organisation (SPF), Producentorganisationen Kustfiskarna Bottenhavet (POKB), Norrbottens Kustfiskares producentorganisation, (NKFPO) och Sveriges Fiskares Producentorganisation (SFPO) samt Svenska Insjöfiskares Centralförbund (SIC). Det finns även yrkesfiskare som inte är medlemmar i någon organisation.

Idag krävs fiskelicens för yrkesmässigt fiske i havet och personlig fiskelicens för yrkesmässigt fiske i de fem stora sjöarna (Vänern, Vättern, Mälaren, Hjälmaren, Storsjön). Före 1 oktober 2014 tillämpades ett annat system med så kallade yrkesfiskelicenser och fartygstillsstånd. Yrkesfiskelicenserna innefattade både licenser för yrkesmässigt fiske i havet och i de fem stora sjöarna. Fiskelicenser

ersatte under 2014 de tidigare yrkesfiskelicenserna och fartygstillstånden.

Det småskaliga yrkesfisket i sjö och det kustnära fisket har en helt annan problematik än fiske i havet. Beroende av om de fiskar i enskilt eller allmänt vatten gäller olika regler.

Statistik för 31 december 2022, samt för 10 respektive 20 år sedan:

År	Fiskelicens Hav	Fiskelicens Insjö	Antal Fartygstillstånd
2022	993	157	
2012	1559	183	1375
2002	2227	207	1809

- Den 31 december 2022 hade 993 personer fiskelicens för yrkesmässigt fiske i havet och 157 hade personlig fiskelicens för yrkesmässigt fiske i sjöarna.

- Den 31 december 2012 fanns 1559 yrkesfiskelicenser (varav 183 för insjöfiske) och 1375 fartygstillstånd.

- Den 31 december 2002 fanns 2 227 yrkesfiskelicenser (varav 207 för insjöfiske) och 1809 fartygstillstånd (K. Kataria, Havs- och Vattenmyndigheten, 2023).

På 20 år har därmed antalet fiskelicenser och personliga fiskelicenser i princip halverats (minskat med 48 %) från totalt 2227 licenser år 2002 till 1150 licenser år 2022.

Ungefär två tredjedelar av den sjömat som konsumerades i Sverige 2017 importerades. Sverige har en självförsörjningsgrad av sjömat på 28 % samma år. Den inhemska produktionen fördelas mellan yrkesfiske (75 %), vattenbruk (13 %) och fritidsfiske (11 %), vilket motsvarar 21, 4 respektive 3 % av den totala konsumtionen.¹

Förutom att öka självförsörjningsgraden utifrån matförsörjningsskäl för svenska folket vill även regeringen öka den civila säkerheten. Sverige står i skrivande stund inför en ansökan om NATO-medlemskap mot bakgrund av det i grunden

¹ Borthwick, Bergman, Ziegler; RISE Rapport 2019:27

förändrade säkerhetspolitiska läget efter Rysslands invasion av Ukraina (Regeringen, 2023). För att beviljas medlemskap tittar NATO bl.a. på sökande lands självförsörjningsgrad.²

Regeringens regleringsbrev till HaV har de senaste åren framhållit behoven av bättre beståndsdata som underlag för beslut om nya licenser. Inför 2023 kom denna ökning av uppdraget: ”Utredning av licensprövningar och beståndsuppskattningar för att möjliggöra nyetablering av småskaligt fiske. Havs- och vattenmyndigheten ska efter dialog med berörda myndigheter utreda hur beståndsuppskattningar utifrån fiskeri-beroende och -oberoende data tillsammans med dispens- och licensprövningar kan utvecklas för att, där beståndssituationen tillåter, möjliggöra nyetableringar av ett konkurrenskraftigt småskaligt fiske i våra insjöar och längs våra kuster. Undantag från behovet av yrkesfiskarlicens för småskaligt fiske för egen livsmedelsverksamhet bör också övervägas. Beståndsuppskattningarna ska även kunna bidra till miljöövervakning. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Landsbygds- och infrastrukturdepartementet) senast den 30 december 2023.”³

1.1.1 Insjöfisket

Sveriges insjöfiske bestod år 2018 av 174 personer som hade en personlig fiskelicens (2022 har siffran sjunkit till 157 personer) och 274 stycken fartyg. Dessa hade en landad fångst på 1 560 ton vilket motsvarade ett värde på cirka 126 miljoner kronor. Uppskattningsvis bidrog detta fiske med 86 miljoner kronor till Sveriges BNP och stod för 170 stycken heltidsekvivalenter. Fisket varierar mycket vad avser vilken art man fångar men även i vilken sjö fisket bedrivs. Gällande artsegment är segmentet gösfiske mest omfattande både sett till landad fångst, landningsvärde samt antal licenser. Att fiska signalkräfta är vanligt förekommande, detta fiske bedrivs främst i Hjälmaran och Vättern medan blandfiske är frekvent förekommande i Väneren. Vid en jämförelse mellan de stora sjöarna kan man se att Väneren hade flest antal licensinnehavare, högst landad vikt samt störst landningsvärde år 2018. Väneren hade även flest antal arbetande och arbetande heltidsekvivalenter samt bidrar med 24 miljoner till Sveriges BNP. Det segment som var effektivast (förädlingsvärde per årsarbetskrafter/heltidsekvivalent) under 2018 var gösfisket i Väneren med ett förädlingsvärde per heltidsekvivalent på 1 169 000 kronor, följt av segmentet kräftfiske i Vättern på 749 000 kr. Dessa värden anses vara höga, då riktvärden för denna indikator är mellan 350 000 – 400 000 kr.⁴ Den sjö med högst förädlingsvärde var Vättern, fisket i Vättern är homogent och alla yrkesfiskare hör till segmentet kräftfiskare.

Lönsamheten i insjöfisket 2018 var god. Samtliga segment inom respektive sjö går med vinst, även om det finns stor variation mellan segment och sjöar. Det mest

² Sveriges Radio, 2022

³ HaVs regleringsbrev 12 januari 2023

⁴ Ekonomisk och strukturell data rörande svenskt insjöfiske, Rapport 2020:19

lönsamma fisket var segmentet gösfiske som hade ett bruttoresultat på cirka 37 miljoner kronor. Majoriteten av detta kan härledas till fisket i Mälaren, som även hade flest yrkesfiskare inom gösfisket.

Till skillnad från storskaligt fiske i havet som rapporterar direkt efter avslutad fisketur rapporterar de insjöfiskare som fiskar i Sveriges stora sjöar (Vänern, Vättern, Mälaren och Hjälmaren) via sötvattensjournaler (likt det småskaliga fisket i havet) medan fiske som bedrivs i övriga sjöar och vattendrag rapporteras via årsjournaler. Denna journal kompletteras med en elektronisk avräkningsnota. Yrkesfiske i övriga sjöar & vattendrag rapporterar fångster via en årlig fångstrapport som fungerar som både journal och avräkningsnota. Insjöfiskets statistik har därmed inte samma kvalité eftersom det rapporteras i en lägre frekvens samt på en lägre detaljerad nivå.⁵

Enligt uppgift från Svenska Insjöfiskares Centralförbund (SIC) står insjöfisket för 15% av omsättningen som yrkesfisket i Sverige genererar (Ingemarsson, mejl 2022-12-13).

Ägarskiften inom insjöfisket

Yrkesfisket i Vänern genomförde åren 2020-2022 projektet Vänerns Yrkesfiske för framtiden. Syftet var att göra en kartläggning av antalet verksamma yrkesfiskare med licens för att se över kommande behov av ägarskiften och säkerställa kompetensen. Under en 20-årsperiod hade antalet personliga fiskelicenser i Vänern minskat från 80 till strax under 50 licenser. 22 procent av licensinnehavarna hade passerat 65 år och en tredjedel plockade ut pension samtidigt som de yrkesfiskade. 19 av totalt 50 yrkesfiskare (38 procent) var över 60 år, medan 66 procent var över 50 år. Endast 22 procent var under 45 år.

I kartläggningen undersöktes även möjligheten att starta en pilotutbildning med nya yngre personer och äldre yrkesfiskare. Flera av naturbruksskolorna som kontaktades i studien för Vänerns yrkesfiske för framtiden, betonade vikten av ett starkt branschråd med representanter från näringslivet för att bekräfta behovet av utbildningen. Ett annat syfte var att förbättra dialogen mellan länsstyrelserna, Havs- och Vattenmyndigheten och yrkesfiskarna.

Naturbruksgymnasier och andra yrkesinriktade utbildningsanordnare visade intresse för fortsatt diskussion kring möjligheterna att skapa någon sådan utbildningsform om behovet kunde dokumenteras och finansieras. Studien fann att målgruppen för en sådan pilotutbildning är såväl gymnasieålder som vuxna upp till ca 40 år varför en Yrkehögskoleutbildning (YH) är det som skulle passa bäst. Det tar ca två år att starta upp en YH utbildning. Även Västra Götalandsregionen uttryckte inledningsvis intresse för att medverka i en pilotutbildning, men backade

⁵ Ekonomisk och strukturell data rörande svenskt insjöfiske, Rapport 2020:19

sedan med motiveringen att fisket redan får mycket bidrag och stöd från nationell nivå och att deras primära syfte var att stötta lantbruk.

Projektet hade även inledande diskussioner med Jordbruksverket och Svenska Insjöfiskarens Centralförbund – SIC om möjligheten att starta en pilotomgång i Vänern för att sedan skala upp på nationell nivå. Detta arbete strandade i frågan om varför inga nya licenser tilldelades de intresserade unga personer som velat ta över en befintlig fiskares redskap. Den praxis som Havs- och Vattenmyndigheten (HaV) hänvisar till, att en ny fiskare ska kunna dela licens med en etablerad fiskare, fungerade inte under projektets gång 2020-2022.⁶

Den inlåsningsseffekt som försiktighetsansatsen medför förklarar den låga takten i beviljande av nya licenser inom insjöfisket:

” När en fråga om licens prövas första gången ska tillgången på fisk beaktas. (Riksdagen, §30 Fiskelagen)

SLU som utför provfisken på uppdrag av HaV anger att de behöver mer medel för att kunna förbättra sina underlag. Så länge inte SLU kan utföra mer och bättre underlag beviljas således nya licenser i mycket begränsad omfattning.

1.1.2 Pelagiskt fiske och ITQ "Individual Transferable Quotas"

Det pelagiska fisket regleras av kvoter, för olika fiskarter i olika havsområden, vilka syftar till ett hållbart fiske utan att äventyra bestånden. Det finns olika metoder för att fördela kvoterna till yrkesfiskarna. 2009 infördes systemet med tioåriga överlåtbara fiskerättigheter i det pelagiska fisket. Vid införandet av det pelagiska systemet byggde tilldelningen på historisk infiskning under en referensperiod, dvs. hur mycket fiskefartygen hade fiskat tidigare. Vid tiden för införandet brottades fiskeföretagen med problem i form av bristande lönsamhet och det fanns en överkapacitet i fiskeflottan. En viktig målsättning med det nya systemet var därför att förbättra fiskeföretagens lönsamhet. En annan målsättning med det pelagiska systemet var att reducera fiskeflottans kapacitet. Flottan gick från dryga 80 fartyg till runt 40.

Inom ITQ-systemet tilldelas varje yrkesfiskare en kvot, som är en andel av den totala tillåtna fångstmängden. Denna kvot kan köpas och säljas på en öppen marknad, vilket ger fiskarna möjlighet att anpassa sin fiskeverksamhet efter marknadens efterfrågan och den egna kapaciteten.

Ägarskiften inom pelagiska fisket

I samtal, enkäter och möten med yrkesfiskare och deras företrädare från producentorganisationerna har det framkommit att inom det pelagiska fisket finns

⁶ Lakevanern, 2022

det olika syn på förnygringsfrågan eller möjligheten att sälja sitt företag vidare. De pelagiska fiskeföretagen liknar dels ägarskiften i företag i andra branscher där finansieringsfrågorna är stora. Systemet är enklare juridiskt genom säljbara kvoter som kan fungera som säkerhet vid lån. Dels drivs många som familjeföretag sedan generationer och där blir frågeställningen annorlunda där rättvisetankar, kompensation till syskon som ej övertar och hur behålla goda relationer blir viktiga.

”Har själv tre döttrar som inte är intresserade, min del betingar ett stort värde så det är svårt att få finansiering för den som ev. vill köpa. Känns ju fel mot min familj att ge bort min andel till några andra släktingar... (Man, 55–60 år, pelagiskt fiske)”

Tre röster från det pelagiska fisket som ger olika syn på systemen.

”Jag tror att systemet med individuella överförbara kvoter, likt det pelagiska systemet är en förutsättning för att kunna förnygra inom fisket. Det har visat sig genom åren för att få ett lönsamt företag och folk som skall vilja satsa så är det den vägen vi behöver gå. Det blir färre och större båtar, vilket leder till bättre säkerhet för folk ombord. Mer miljövänligt, vi fiskar vår kvot snabbare och kan ta med oss mer fisk vid varje enskild resa. Då kan vi anpassa oss efter väder och priser.”

Man, 30–35 år i pelagiskt fiske med egen överförbar kvot, med 50-249 anställda, vill ej uppge omsättningen, vinst 11-20%

”Jag köpte mig in i yrkesfisket vilket tog ca 10 år. Ägarskiften i det mindre tonnage gynnas ej av den pelagiska utformningen. Definitionen av småskaligt kustnära fiske behöver uppdateras, t.ex. för större båtar än 12 meter, och definitionen av aktiva redskap och trålgräns, ex. snurrevad. Bifångstregeln för torsk måste göras om så att bifångstknoten kan fiskas upp av det kustnära fisket”

Man, 35–40 år i pelagiskt fiske med egen överförbar kvot och demersalt fiske, med 2 anställda, 2,5 MKR omsättning, vinst 11–20%

”Vi följer de kvoter som tilldelas oss. Men vi skulle gärna se ett system som möjliggör för det småskaliga fisket att fungera vid sidan av oss.”

Man, 30–35 år, pelagiskt storskaligt fiske med egen överförbar kvot

1.1.3 Demersalt yrkesfiske

Demersalt fiske är fiske efter fisk och skaldjur på eller nära havsbotten. Det svenska demersala yrkesfisket reglerades innan 2017 huvudsakligen genom ransoner per tidsenhet som föreskrev hur mycket som maximalt fick fiskas. I och

med landningsskyldighetens införande i den gemensamma fiskeripolitiken⁷ (artikel 15 i grundförordningen och utkastplaner) konstaterades det vara icke-fungerande med veckoransoner etc. Det fanns således behov av en ny ordning.

En ny ordning infördes 2017 och är fortfarande gällande. Denna föreskriver att demersala fiskemöjligheter som kräver tillstånd fördelas genom årliga individuella fiskemöjligheter. Fiskelicensinnehavare som fiskar fördelade arter omfattas av årliga demersala fiskemöjligheter, med undantag för fiskare som fiskar med passiva redskap i Västerhavet och Östersjön (i sin tur med undantag för burfiske efter havskräfta och torskfångande passiva redskap i Västerhavet). Det nya årliga systemet omfattar bl.a. räka, havskräfta, torsk, gråsej och kolja.

De demersala fiskemöjligheterna fördelades utifrån historiskt fiske under referensperioden 2011 – 2014 med undantag för det sämsta året, med undantag för räkfisket. Räkan fördelades utifrån den tidigare ordningen med månadsransoner och aktivitetsgrad. Individuell tilldelning kan överlåtas under året efter godkännande av Havs- och vattenmyndigheten. I systemet finns koncentrationsgränser för att förhindra koncentration och räkfisket är indelat i två segment. Om en fiskelicensinnehavare har flera fartyg och ett ingår i systemet så ingår alla fartygen i systemet.

En del av svenskt yrkesfiske, företrätt av SFPO med flera, vill att den nuvarande ordningen ska vidareutvecklas till ett flerårigt rättighetsbaserat system. 2020 fick Havs- och vattenmyndigheten ett regeringsuppdrag för att utvärdera om systemet har underlättat fiskets bedrivande, efterlevnaden av landningsskyldigheten och att identifiera behov av förbättringsåtgärder. I uppdragsredovisningen föreslog myndigheten att ett system med överlåtbara fiskerättigheter bör införas. 2022 fick Havs- och vattenmyndigheten i uppdrag att analysera faktorer att beakta i system med överlåtbara fiskerättigheter. I uppdragsredovisningen föreslår myndigheten att regeringen bör gå vidare med förslagen till ändringar i lagstiftningen som krävs för att kunna införa överlåtbara fiskerättigheter i det demersala fisket.

Ägarskiften inom det demersala fisket

Det småskaliga kustnära fisket har drastiskt minskat i omfattning avseende antalet aktiva fiskelicenser. Framför allt i mellersta och södra delarna av Östersjön och runt Sveriges sydliga kuster i Småland, Blekinge, Skåne och Halland. En del i frågan handlar om torskfiskestoppet i Östersjön. En annan del handlar om lönsamhetsproblem. Bilden som de småskaliga yrkesfiskarna målar upp handlar om en obalans mellan det storskaliga yrkesfisket och det småskaliga. Där det storskaliga med stöd i tilldelade kvoter från EU och Sverige tillåts fiska i en omfattning som påverkar fiskemöjligheten för det småskaliga. Utöver utmaningarna som miljöproblem, säl och skarv medför.

⁷ Den nya gemensamma fiskeripolitiken (förordning (EU) nr 1380/2013).

Styrningen från HaV vid tilldelningen av fiskelicens handlar förutom tillgången på fisk också om att den sökande av fiskelicens ska kunna påvisa näringsverksamhet. De ”årliga individuella fiskemöjligheterna”, som det ettåriga tillståndet kallas som en ny fiskare behöver ha, går inte att få i dagens system. Systemet som idag används vid ägarskifte är den s.k. ”Bulvanordningen” som är ett undantag från huvudregeln. Bulvanordningen innebär att en ny licenshavare måste samäga i minst 3 år tillsammans med en existerande yrkesfiskare som uppbär fiskelicens.

Inom det småskaliga yrkesfisket har det funnit en tradition för många att kombinera fisket med andra verksamheter. Det kan vara närallgande verksamheter som att förädla fisken, sälja själv eller bedriva restaurang men även arbete i annan bransch. Denna förmåga att anpassa fisket efter årstid och tillgång på fisk och att skaffa inkomster från annat håll har varit ett sätt att förhålla sig och gett ett hållbart nyttjande av fisken. Även utifrån ett mänskligt perspektiv har det varit hållbart då yrket kan vara både fysiskt krävande i en mindre båt och farligt. Lönsamhetskrav har gjort att det inte går att vara flera personer ombord vilket också bidrar till en farligare och sämre arbetsmiljö.

Detta sammantaget har gjort det svårt att få till ägarskiften inom det småskaliga kustfisket.

1.1.4 Handlingsplaner och styrdokument på global och nationell nivå

I förstudien hänvisas till styrande lagar och handlingsplaner som återfinns nedan.

Agenda 2030

FN:s handlingsplan med mål för omställning till ett hållbart samhälle för människorna, planeten och välbefindandet. Agenda 2030:s mål och delmål är integrerade och odelbara och omfattar samtliga tre dimensioner av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga (Regeringen, 2022).

Delmål 14.b i FN:s globala mål Agenda 2030:

Delmål 14.b – Stöd småskalig fiskerinäring

Säkerställa tillträde för småskaliga icke-industriella fiskare till marina resurser och marknader.

Fiskelag (1993:787)

30 § En fiskelicens får beviljas om

1. fisket bedrivs i näringsverksamhet,
2. fisket har anknytning till svensk fiskerinäring,
3. det fartyg som används vid fisket är registrerat som fiskefartyg i det fartygsregister som avses i 1 kap. 2 § sjölagen (1994:1009), och
4. kravet på att fiskekapacitet ska föras ut ur den svenska fiskeflottan i enlighet

med artikel 23 i Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 1380/2013 är uppfyllt.

En personlig fiskelicens får beviljas om förutsättningen i första stycket 1 är uppfyllt.

En licens får begränsas till att avse ett visst fiske och beviljas för en viss tid.

När en fråga om licens prövas första gången ska tillgången på fisk beaktas.

I kommentaren till lagen står det så här om hur detta ska tolkas:

”Med tillgången på fisk avses den allmänna tillgången, inte tillgången på enskilda arter. Vid förnyelse av licenser prövas inte tillgången på fisk vilket inte hindrar att denna faktor indirekt kan ha betydelse vid bedömningen av möjligheterna till inkomster från fisket och därmed dess betydelse för försörjningen”.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela ytterligare föreskrifter om villkoret när det gäller anknytningen till svensk fiskerinäring och om kravet på att fiskekapacitet ska föras ut ur den svenska fiskeflottan.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om vilka särskilda villkor som ska vara uppfyllda för att en ny licens ska kunna utfärdas efter återkallelse. (Riksdagen, Lag 2014:1026).

Regeringens livsmedelsstrategi för åren 2020–2025

”Regeringen uppdrar åt Livsmedelsverket att genomföra nedan beskrivna åtgärder under åren 2020–2025 inom ramen för livsmedelsstrategin för att uppnå livsmedelsstrategins övergripande mål om en ökad livsmedelsproduktion som är hållbar och konkurrenskraftig. Uppdraget syftar till att både utveckla pågående och inleda nya insatser inom främst de strategiska områdena Regler och villkor samt Konsument och marknad, vilka bl.a. har som mål att regler och villkor ska vara utformade så att de bidrar till en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja och att konsumenterna ska ha ett högt förtroende för livsmedlen och kunna göra medvetna och hållbara val.”⁸

”Det övergripande målet för livsmedelsstrategin är en konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som relevanta nationella miljömål nås, i syfte att skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet. Produktionsökningen, både konventionell och ekologisk, bör svara mot konsumenternas efterfrågan. En produktionsökning skulle kunna bidra till en ökad självförsörjningsgrad av livsmedel. Sårbarheten i livsmedelskedjan ska minska.”⁹

⁸ Tillväxtverket och Näringsdepartementet, 2019

⁹ Tillväxtverket och Näringsdepartementet, 2019

1.2 Syfte och avgränsning

Syfte, mål, målgrupp och behov

Syftet med förstudien är att undersöka förutsättningarna för att skapa ett eller flera olika program gällande ägarskifte, nyrekrytering, mentorskap, entreprenörsutbildning och yrkespraktik i Sverige.

Målet med förstudien är ett framtaget underlag för att se möjligheterna för ett utvecklingsprogram eller pilotstudie med ovan syfte.

Målgrupp är insjöfisket och det demersala utsjöfisket där medelåldern har ökat.

Behovet som Jordbruksverket uttrycker inför denna förstudie är att säkerställa återväxten av yrkesfiskare och överföra befintliga yrkesfiskares kompetens till nya yrkesfiskeföretagare.¹⁰

Avgränsning

Avsikten med förstudien är att undersöka förutsättningarna för ägarskiften för det småskaliga kustfisket och insjöfisket i Sverige. För att kunna göra detta beaktas de företagsmässiga förutsättningarna och den påverkan som finns internt hos yrkesfiskarna själva och deras organisationer. Extern påverkan via myndigheternas uppdrag från politiska beslut i frågan är komplex men betydande och berörs kort.

Eftersom det pelagiska fisket inte har samma regelverk och därmed inte samma problematik kring föryngring och ägarskiften som det demersala fisket och insjöfisket, fokuseras inte huvuddelen på förslag för det pelagiska fisket i denna förstudie. Enkäten besvarades av 14 personer som ”Fiskar pelagiskt på egen överförbar kvot” och nio personer som ”Fiskar pelagiskt på den öppna kustkvoten” av totalt 109 respondenter.

Inom yrkesfisket finns en mängd olika regelverk beroende på var och hur fisket genomförs och den bilden är komplex. Utöver de företagsmässiga förutsättningarna finns miljömässiga förutsättningar som övergödning, utsläpp av miljögifter, havens uppvärmning, säl- och skarvproblematiken med mera och de konsekvenser det för med sig för den enskilde yrkesfiskaren. Denna förstudie fokuserar inte på dessa faktorer.

1.3 Metod och material

Kvalitativ metodansats har använts i förstudien och har utgjorts av enkäter och djupintervjuer. Metoderna har valts utifrån behovet att få en djupare kunskap från yrkesfiskare och förstå problematik, möjligheter och kunna återge deras berättelser på ett sammansatt sätt. Övriga målgrupper har varit fiskets producentorganisationer

¹⁰ Jordbruksverket, 2022

och SIC samt myndigheter som fått svara på enkätfrågor. Enkäterna har sammanställts utifrån narrativa frågeställningar och data från statistik kring yrkesfiskets förutsättningar och tilldelning.

Kvalitativ forskning är tolkande och syftet är att bidra till förståelse för frågeställningen. Tolkningen knyts till teori och val av problem vilket gör att läsaren kan förhålla sig till ett ramverk och skapa en fördjupad förståelse. Därför kan den kopplas till en hermeneutisk ansats som är ett lämpligt sätt då studien inriktas på förståelse, problematisering, tolkning och engagemang.¹¹ Val av en tolkande ansats bygger på humanistisk kultur, personliga val och etik inom hermeneutik finns med som grundförståelse (Kristensson Ugglå, 2002).

Tre olika enkäter har genomförts till yrkesfiskare, fiskets producentorganisationer samt SIC och myndigheterna Havs- och Vattenmyndigheten, Jordbruksverket och Länsstyrelserna. Tjänstepersoner på HaV och Jordbruksverket har besvarat enkätfrågorna tillsammans med sina kollegor på respektive myndighet. Informationsbrev mejlades ut via producentorganisationerna och SiC inför enkäten. Se bilaga 7.

Fokus i denna förstudie har i första hand varit att undersöka många yrkesfiskares syn på frågan om ägarskiftet och förnyring. Metoden som använts i samtalen är djupintervjuer. De krav som ställs på intervjuaren för att få så goda resultat som möjligt är enligt Kvale (1997) att intervjuaren ska vara insatt, strukturerad, tydlig, sensitiv, öppen, styrande, kritisk, balanserad, etiskt medveten och även visa hänsyn, komma ihåg och kunna tolka. Intervjun är ett verktyg som hjälper till att levandegöra siffermaterial och bakgrundsfakta och skapar tillgänglighet till ägarens innersta tankar och idéer vilka kan vara viktiga att förstå för att fånga helheten kring verksamheten som studeras. Platsbesök är en annan metod som skapar ökad förståelse hos frågeställaren och bidrar till sammanhang och helhet som kompletterar intervjuer och bakgrundsmaterial.

Förslag och möjligheter som kommit upp under intervjuerna har diskuterats i dialog utifrån ett coachande förhållningssätt. Detta för att se vilka möjligheter och förutsättningar som fiskarkåren själva ser. Det är deras yrke vi utreder och oftast finns svaren hos den det berör. De behöver känna sig sedda och lyssnade på för att ha viljan att utveckla vidare. Därefter kan de utmanas med nya idéer och förslag vilket också finns med i rapporten.

Detta har gjorts genom framtagandet av en enkät tillsammans med företrädare för yrkesfisket. De har deltagit i digitala möten, på telefon och via mejl. Platsbesök har även utförts hos yrkesfiskare i deras hemmahamnar på följande platser: Bläsingehamn på Öland, Smögen, Kungshamn, Lysekil och Resö i Bohuslän, Spiken i Västergötland, Träslövsläge i Halland, samt anställda på Smögens fiskauktion, Göteborgs fiskauktion och kustbevakningen i Lysekil. Planen var även att besöka

¹¹ Enquist & Javefors, 1996).

Kalix och Bottenviken under hösten men vintern kom tidigt och löjfisket var avklarat. Enkäten mejlades ut via producentorganisationerna på grund av GDPR. Detta kan ha påverkat andelen svar och vi har endast nått ett fåtal yrkesfiskare som inte är medlemmar i någon producentorganisation. Därför har vi även lyssnat på Marint centrum, Simrishamns kommun, där många oorganiserade småskaliga yrkesfiskare finns.

Yrkesfiskarnas företrädare i form av ordföranden och/eller VD i producentorganisationerna har kontaktats via epost, telefonsamtal samt möten för att insamla deras enkätsvar.

1.4 Problemformulering

Uppdraget är att undersöka förutsättningarna för att skapa ett eller flera olika program gällande ägarskifte, nyrekrytering, mentorskap, entreprenörsutbildning och yrkespraktik i Sverige.

Ett delproblem för yrkesfisket är en stigande medelålder samtidigt som det är svårt för nya företagare som vill in i yrket att få licens. Havs- och Vattenmyndigheten (HaV) avslår många ansökningar med hänvisning till osäkra beståndsuppskattningar och går därför på försiktighetsprincipen. SLU som utför beståndsuppskattningarna på uppdrag från HaV vill ha utökade medel för att kunna genomföra säkrare uppskattningar. Det finns ett glapp mellan hur yrkesfiskarna ser på förutsättningarna för yrkesfisket i Sverige och hur de förvaltande myndigheterna ser på förutsättningarna för yrkesfisket i Sverige. Utifrån det perspektivet syftar denna förstudie till att undersöka yrkesfiskarnas syn på möjligheter och utmaningar för att möjliggöra förnyring och ägarskiften inom yrkesfisket. Samt föreslå hur en fortsättning kan se ut.

2 Resultat

I detta kapitel redovisas resultaten från enkäter, samtal och intervjuer med yrkesfiskare, producentorganisationerna och myndigheterna. Det har genomförts tre enkätundersökningar: en enkät ställd till yrkesfiskare i Sverige, en till deras producentorganisationer och en till myndigheterna Havs- och Vattenmyndigheten, Länsstyrelserna och Jordbruksverket.

2.1 Enkät yrkesfiskare i Sverige

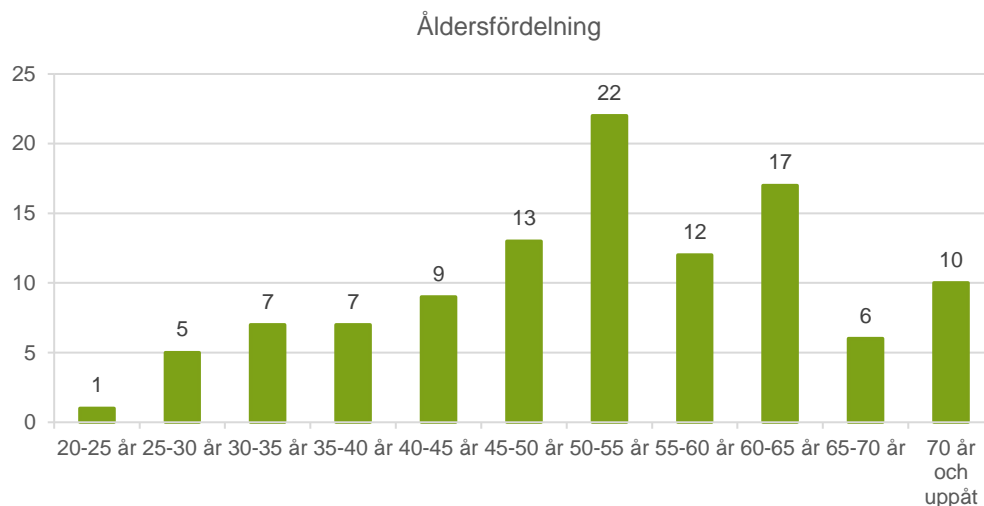
Här redovisar vi delar av frågor och svar i enkäten till yrkesfiskarna. Alla frågor och svar finns i bilaga 1.

2.1.1 Yrkesfiskarna i enkäten

Ålder och utbildning

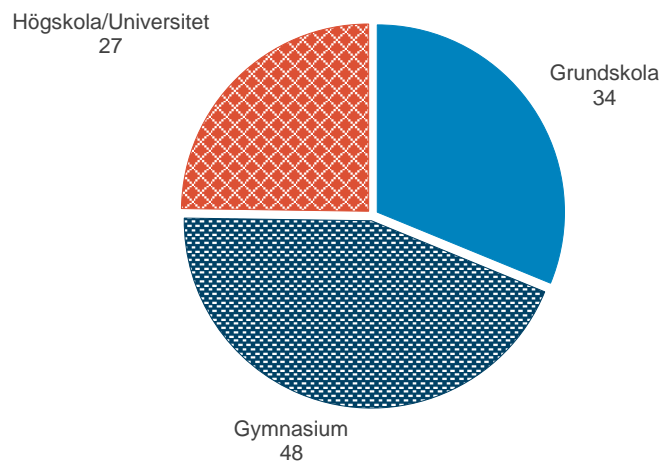
109 yrkesfiskare med eget företag över hela Sverige har besvarat enkäten under perioden 1 november till 6 december 2022.

Medelåldern på de svarande yrkesfiskarna var 52,4 år. Det är alltså få yngre som besvarat och nåtts av enkäten. 13 personer var under 35 år (varav sex personer under 30 år) 16 yrkesfiskare var över 65 år och av dessa är tio över 70 år. Fyra av de svarande är kvinnor.

Störst andel av respondenterna, 48 st. (44 %), har gymnasieexamen som högsta utbildningsnivå. Därefter kommer grundskola med 34 st. (31 %) och 27 st. 25 % har någon högskole-/universitetsexamen.

Vilken är din högsta avslutade utbildning?

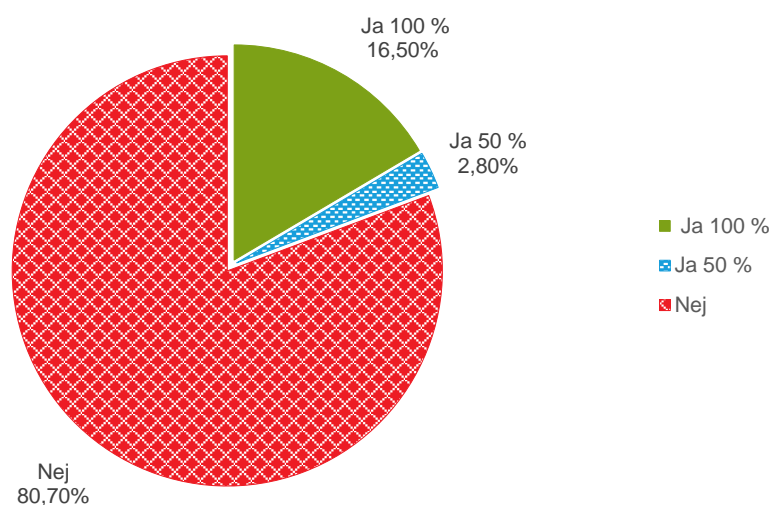

Heltid, deltid eller annan anställning

En majoritet av yrkesfiskarna i enkäten arbetar heltid (87%). Övriga arbetar 25, 50 eller 75%. Av respondenterna är det 14% som har en anställning på annat håll. Några anger att de arbetar heltid med företaget men hellre skulle jobba deltid.

2.1.2 Ägarskiftesfrågor

Vi ställde ett antal frågor som kan vara av intresse utifrån föryngringsfrågan. Av de 109 respondenterna svarade en majoritet (54%) att de var anställda hos/gick bredvid annan yrkesfiskare i upp till två år innan de blev ägare eller licens erhöles. En tredjedel svarade att de startade sin verksamhet under första året och resten startade efter fem år eller mer. Av de som svarade att de gick bredvid annan yrkesfiskare innan de startade sin egen verksamhet svarade hälften att de gick bredvid sin förälder och övriga gick bredvid annan person eller släkting. En femtedel av respondenterna (21 av 109) svarade att de tar ut pension samtidigt som de yrkesfiskar.

En annan fråga av intresse i ägarskiftessammanhang är vilka som har en egen personlig licens (insjöfisket) och det är en klar majoritet om 90% (82 av 91). Det är nio personer (10%) som delar licens nu eller har delat tidigare. Bland de pelagiska fiskarna, där vi fått 23 svar, anger 61% att de fiskar på egen överförbar kvot och resten, 40%, fiskar på den öppna kustkvoten.

Mer än fyra av fem fiskare (83,5%) anskaffade sin båt och utrustning på egen hand och resten från en släkting. På frågan om de försökt sälja sin båt/redskap till yngre som ej får licens/finansiering anger tio yrkesfiskeföretagare (9%) det. Samtliga anger att orsaken är att den yngre personen ej beviljats licens av HaV. Ett par har dessutom inte fått finansiering och någon ej tillstånd för redskap/metod.

Några röster från yrkesfiskarna i enkäten på frågan om utmaningar för ägarskiften:

”Att det är så komplicerat att få över licenser vid ett ägarbyte. Väldigt svårt för unga att ta sig in i yrkesfisket utan stöd från någon som har möjlighet att stötta.”

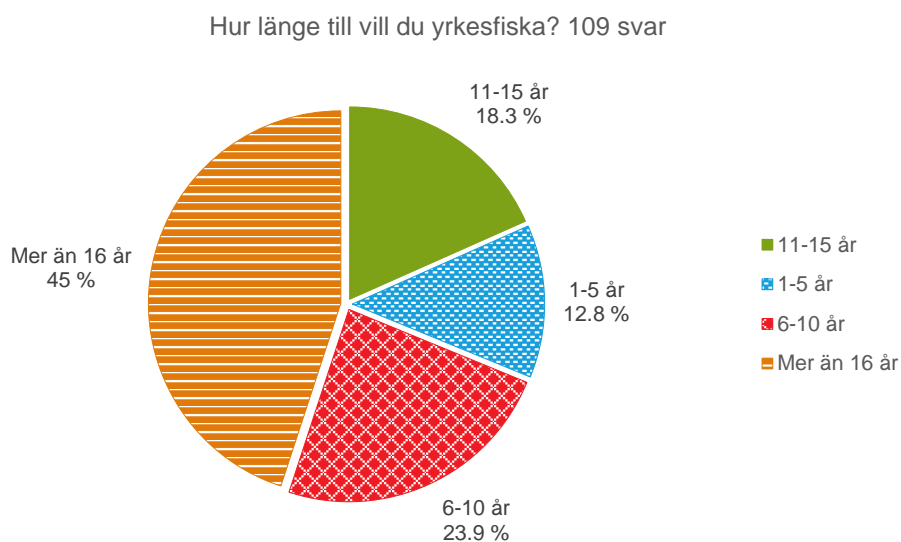
Man, 20–25 år, fiskar demersalt

”Länsstyrelsen har föreslagit att jag ska dela min redskapsdispens med sonen som inte fått egen licens efter flera års ansökan hos HaV. Det fungerar inte för då får jag en inkomstminskning och sonen får inte tillräckligt med redskap så att han får en årsinkomst. Vid förra redskapsdispensen fick jag en redskapsminskning utan en vettig förklaring...Jag behöver en som tar över pga. hälsa och ålder”

Man, 65–70 år, insjöfiskare

”Att fisket blir mer politik och därmed svalnar intresset för yngre att ta över. Hade fisket bara fortsatt som de gjort tidigare så hade yngre vågat att satsa. Men de gör dom inte idag. Folk vill ha mer säkerhet.” Man, 30–35 år, fiskar pelagiskt

På frågan om hur länge de vill yrkesfiska framåt anger mer än en tredjedel (37%) att man önskar sluta inom ett till tio år. Mindre än hälften av yrkesfiskarna (45%) i enkäten vill yrkesfiska i mer än 16 år.

En tredjedel har inte varit anställda eller gått bredvid annan yrkesfiskare innan de blev ägare till sin båt. Av de 78 personer som gick bredvid någon annan yrkesfiskare gick knappt 40% bredvid någon annan än en släkting eller förälder.

Enkätens fråga 8

På fråga 8 i enkäten: "Beskriv med egna ord vad du ser som de fem största utmaningarna för ägarskiftet inom yrkesfisket" har vi rangordnat svaren och då framkommer resultaten i tabellen och bilden i form av ett ordmoln nedan. På topp tre bland enkätsvaren från de 109 yrkesfiskarna på frågan kommer licensfrågan som den klart största utmaningen. Dialogen med myndigheterna är det näst största problemet och regelkrångel anges som det tredje största problemet.

Yrkesfiskarnas svar

Fråga 8 Beskriv med egna ord vad du ser som de fem största utmaningarna för ägarskiften inom yrkesfisket

Kategori	Antal svar
Licenser	36
Dialogen	
Myndigheter	32
HAV	13
LS	2
JBV	0
Regelkrångel/tillstånd/utbildningar	27
Lönsamhet/ekonomi, se sep blad	23
Beståndsuppskattningen/kvoter/fiskevatten	22
Föryngringsfrågan och svårt att sälja företaget	22
Föryngringsfrågan	13
Svårt att sälja	5
Övrigt, se nedan *)	14
Finansiering	
ägarskiftet	10
Dialogen politiken	10
Ej svar/vet ej	10
Miljö skarv/säl	9
Fiskebrist vs det finns fisk/överfiske	9
Framtidstro/trygghet	8
Storskaligt fiske	2
Mediebilden	2
Pappersarbete – dokument,	2
Att investeringsvilja och finansiering begränsas pga tillstånd på 3–5 år	1
SLU och provfisken	1

*) Övrigt

Vindkraft, transporter, oplanerade fiskestopp, får inte sin röst hörd, att det blir unga fiskare vill åt olika håll i företaget, ingen erfarenhet men befarar krångel, det är frihet och ingen dag är den andra lik, ingen dag är den andra lik, oro att inte få sälja det man fiskar, samverkan, försäljning, kyltransporter, utveckla ny utrustning, nya effektiva fartyg, pelagiska systemet.

När vi lägger in svaret på fråga 8 ”Beskriv med egna ord vad du ser som de fem största utmaningarna för ägarskiften inom yrkesfisket” i ett s.k. ordmoln (som viktat ordens betydelse i storlek) ser det ut enligt nedan bild.

2.1.3 Företagen i enkäten

Företagsform och antal anställda

Enskild firma är den företagsform som drivs av en knapp majoritet (49,5%) av de svarande i enkäten och nästan lika många (46,8%) driver aktiebolag. En mindre andel, 3,7%, driver enkelt bolag. På frågan om antal anställda heltidstjänster i företaget ser vi i nedan stapeldiagram att flest antal företag (39 stycken) i vår enkät har 0 anställda vilket är samma sak som att det är en enskild firma. 23 av företagen anger en anställd. Därefter har 26 av 109 företag i enkäten två anställda. Tolv företag har 3–5 anställda och fyra företag har mellan sex och tio anställda. Fyra har mellan 11–49 anställda och ett av företagen har över 50 anställda.

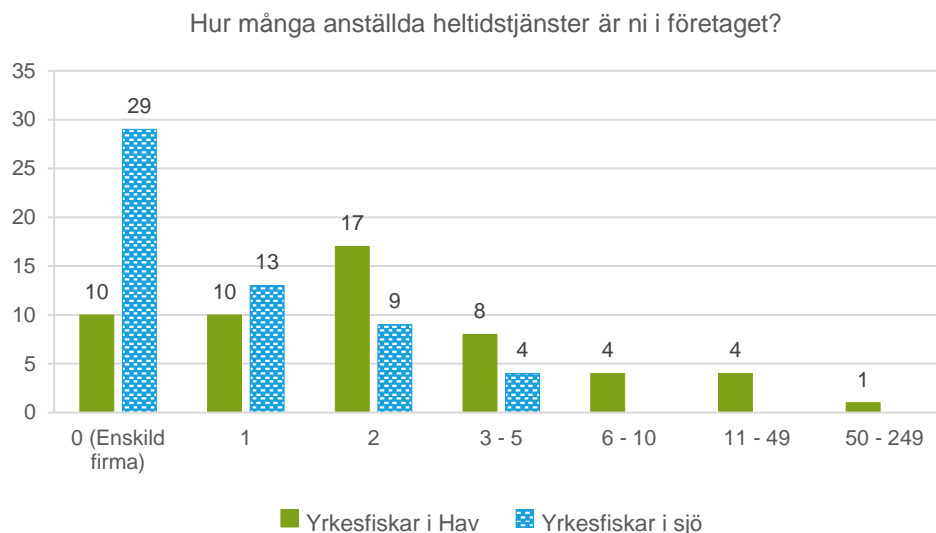

Diagram över fråga 10

Enkätsvarens fördelning i sjö och hav

När vi bryter ut de 23 pelagiska fiskeföretagen ser fördelningen ut enligt nedan diagram X. Nio företag fiskar på den öppna kustkvoten och är mindre till antalet anställda (mellan 0-5 anställda). Fjorton företag fiskar på egen överförbar kvot och utgör de större företagen i enkäten (mellan 1–249 anställda)

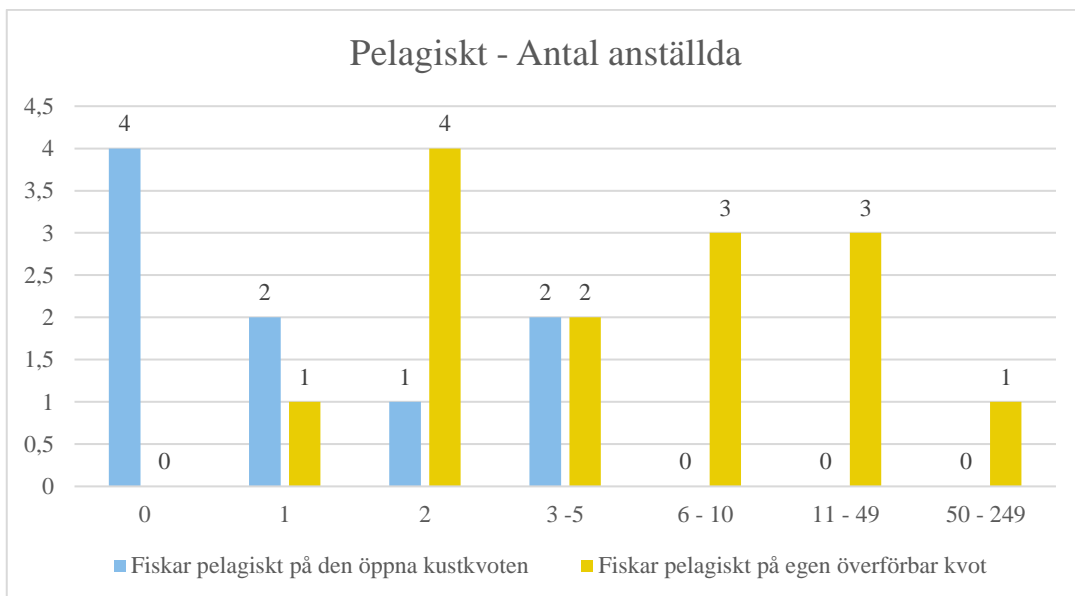
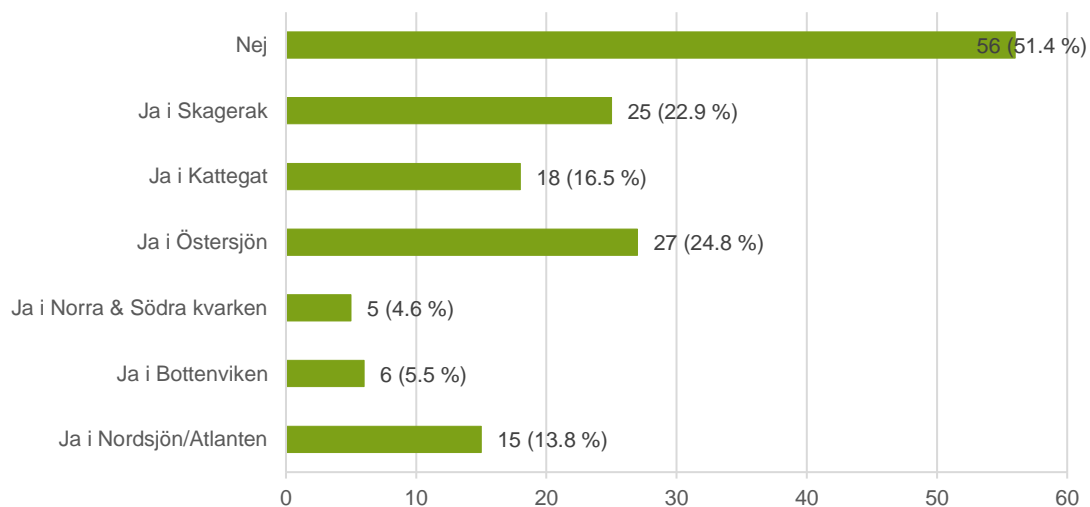

Diagram X.

Enkätsvaren är fördelade på 54 företag från hav och 55 företag från sjö, enligt nedan tabell (fråga 24) och diagram (fråga 23). Respondenter som bedriver havsfiske kan ha angett fiske i flera hav. En person fiskar i både hav och sjö.

Sjö	Antal	Procent
Vänern	15	13,8
Mälaren	14	12,8
Hjälmaren	14	12,8
Vättern	10	9,2
Övriga	2	1,9
Summa	55	50,5

Fråga 24

Fråga 23

Affärsmodell

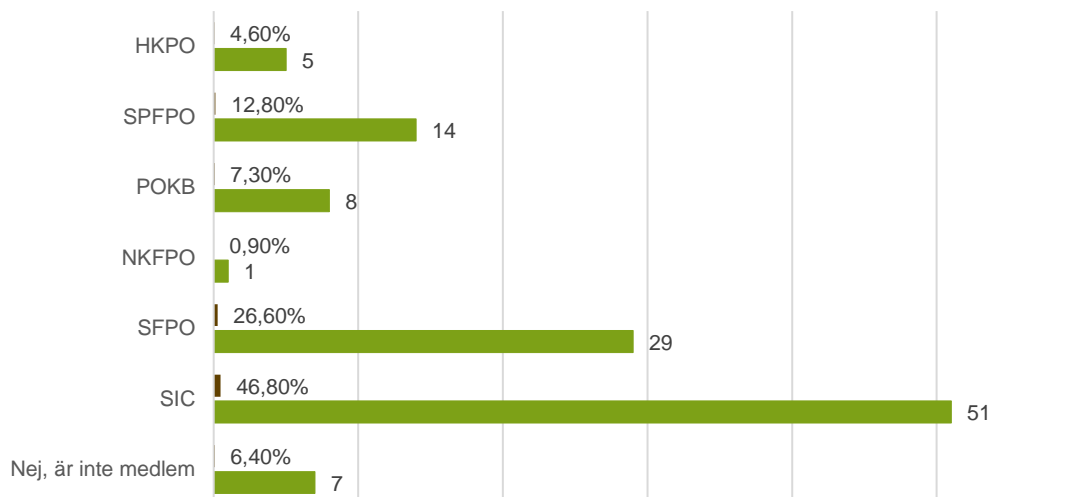
En affärsmodell är receptet för hur intäkter kommer in till företaget, hur varor och tjänster produceras samt hur kunden slutligen får tillgång till och upplever värdet av varan eller tjänsten. Affärsmodellen styr också hur merförsäljning och nykundsbearbetning ska gå till. Den valda affärsmodellen påverkar alla processer i företaget.

Det vanligaste inom yrkesfiskets olika system (sjö, pelagiskt och demersalt i havet) är att leverera till fiskeauktion eller till beredningsindustri. Inom insjöfisket och det småskaliga kustnära yrkesfisket kompletterar många även med att förädla och sälja själv. Ett mindre antal bedriver även butik och restaurang.

Affärsmodell	Fiskar i sjö	Fiskar i hav (pelagiskt)	Fiskar i hav (icke pelagiskt)
Förädlar och säljer själv	10	0	7
Förädlar och säljer själv, Levererar direkt till beredningsindustri	0	0	2
Levererar direkt till beredningsindustri	4	14	1
Levererar till fiskeauktion	21	2	12
Levererar till fiskeauktion, Förädlar och säljer själv	18	0	5
Levererar till fiskeauktion, Förädlar och säljer själv, Levererar direkt till beredningsindustri	0	1	0
Levererar till fiskeauktion, Levererar direkt till beredningsindustri	1	5	1
Övrigt	1	1	2

I enkätens fråga 25 anges vilken producentorganisation de tillhör. Flest svarande tillhör SiC, SFPO och SPF.

Är du medlem i någon producentorganisation (PO)?

Fråga 25

2.1.4 Kontakten med myndigheter och politiker

Några frågor i enkäten (frågorna 26–30) handlade om yrkesfiskarnas kontakter med myndigheter och politiker för att se hur många som använt sig av den vägen för att nå fram med sin fråga. Yrkesfisket är beroende av politiska beslut. Vi ville lyssna in hur de upplevde sig ha blivit bemötta, känt sig lyssnade på och om frågan de hade tagits vidare inom sin respektive organisation. Bemötandet de fick har de klassat som 1=missnöjd till 4=mycket nöjd.

54 av 109 fiskeföretagare hade någon gång vänt sig till politiker och då främst till kommun- eller riksdagspolitiker och färre hade vänts sig till region- eller EU-politiker. 36 yrkesfiskare av 54 (66%) har upplevt dåligt eller mycket dåligt bemötande och 18 av 54 yrkesfiskare (33%) att det är bra eller mycket bra. Det som gör störst skillnad i upplevd nöjdhet är att känna sig respekterad och om politikern har återkommit med svar på frågan.

När det gäller kontakten med myndigheter (HaV och LS) anger 75 av 109 yrkesfiskare (69%) att de är missnöjda och 34 yrkesfiskare (31%) är nöjda. I svaren kan vi se att flest är missnöjda med bemötandet från HaV där en del förklarar det med känslan av att känna sig förminskad och obetydlig samt saknar svar inom rimlig tid utifrån sitt företagandes förutsättningar. Detta kan handla om en affärsmöjlighet som går dem förbi, att marknaden hinner förändras eller utebliven finansiering. De missnöjda kommer från insjöfisket och det småskaliga kustfisket samt från det demersala systemet. Yrkesfiskare inom det pelagiska systemet är

mest nöjda i sina kontakter med HaV som de uppfattar ger snabba svar och är lätta att ha att göra med. Någon anger att de fick ett licensbesked inom en vecka.

Bemötandet från Länsstyrelserna har stor variation mellan olika länsstyrelser och anledningen ligger på personnivå samt hur yrkesfiskarna känner stöd från sin Länsstyrelse i fiskefrågor eller ej. Ett svar som återkommer är att Länsstyrelser är mer inriktade på sportfiskets frågor än yrkesfiskets och att vissa tjänstepersoners eget intresse i frågan påverkar.

2.2 Enkät producentorganisationerna

De fem producentorganisationerna HKPO, SPF, POKB, NKFPO, SFPO och Insjöfiskarens Centralförbund SIC har besvarat en enkät om sju frågor som distribuerades ut via mejl 2 december 2022. Svaren inkom 2–13 december 2022. Svaren på dessa frågor har sedan använts i SWOT-analysen under kapitel 3.2. Se bilaga 2.

2.3 Enkät myndigheterna

För att få en bred bild har även myndigheterna Havs- och Vattenmyndigheten, Jordbruksverket och Länsstyrelserna tillfrågats. Länsstyrelserna fick enkäten sent i processen då vi inte kunde finna en enkel väg att nå ut till landets samtliga fiskekonsulenter, varför endast fyra Länsstyrelser (LS); LS Värmland, LS Kalmar, LS Skåne och LS Kronoberg har svarat på myndighetsenkäten. Vi vände oss först till HaV, till slut fick vi hjälp av fiskekonsulenten på Länsstyrelsen i Värmland att vidarebefordra frågorna till kollegor i landet. Enkäten mejlades ut 11 november 2022 och sista svaret inkom 6 december 2022. Se bilaga 3.

Nedanstående tabell och bild/ordmoln sammanfattar myndigheternas samlade svar på fråga 1 i enkäten: Beskriv med dina egna ord vad du själv ser som de fem största utmaningarna för ägarskiften inom yrkesfisket?

Myndigheterna har svarat att det är tillgången på fisk, lönsamheten och licenser/kvotsättning som är de främsta utmaningarna tätt följt av regelverket.

Myndigheternas svar

Fråga 1 Beskriv med egna ord vad du ser som de fem största utmaningarna för ägarskiften inom yrkesfisket

Kategori	Antal svar
Tillgång på fisk	4
Lönsamhet	3
Föryngringsfrågan 1)	2
Licenser	2
Regelverk	2
Kvotsättning	2
Övervakning fiskebestånden	1
Dialog yrkesfiskarna	1
Utbildning	1
Demontering infrastruktur	1
Marknaden	1
Sälskador	1
Osäker framtid	1
ITQ	1
1)	
Övertagning befintliga licenser	1
Personer som vill ta över	1

När vi lägger in svaret på fråga 1 "Beskriv med egna ord vad du ser som de fem största utmaningarna för ägarskiften inom yrkesfisket" i ett s.k. ordmoln (som viktat ordens betydelse i storlek) ser det ut enligt nedan bild. Det är ett litet

underlag men bilden stämmer bra överens med olika samtal jag haft i studien med myndighetspersoner över vad enkäten visar.

Tillgång på fisk anger Havs- och Vattenmyndigheten som den största utmaningen. De skriver "Flera kustbestånd är idag minskande eller redan låga, och därmed inte tål ett fiske. Det är därmed svårt att bevilja nya fiskelicenser." Länsstyrelsen i Värmland skriver också om tillgången på fisk och kompletterar: "Då behövs det en bra övervakning på fiskbestånden samt en rapportering från hela fisket, det vill säga yrkesfisket, sportfisket och fritidsfisket." Länsstyrelsen i Värmland fortsätter:

"Fiskarna idag tar upp lika mycket idag som de gjorde för 10 år sedan och då var det många fler fiskare, då är det viktigt att det sker ett övertagande av befintliga licenser när någon har funderat på att sluta. Annars är risken stor att antalet fiskare minskar"

Länsstyrelsen i Kalmar län skriver:

"Stort miljöarbete och bättre förvaltning. Under tiden måste ett småskaligt fiske få plats med fokus på humankonsumtion och förädling (levande kust och skärgård)."

Lönsamheten tar flera upp som en utmaning och då framför allt för det småskaliga kustfisket. Länsstyrelsen i Skåne skriver:

"Småskaligt fiske får sällan samma kompensation som storskaligt när de drabbas." och "ITQ samlar fiskerättigheterna på få stora fartyg och betingar stora investeringar"

Licensfrågan och kvotsättning sammantaget ser myndigheterna som en lika stor utmaning som tillgången på fisk. Länsstyrelsen i Värmland skriver:

”Det är viktigt att den som får licens också har möjlighet att söka för samtliga redskap, att inte licensen begränsas från början. Vilket har förekommit i HaV:s beslut om personlig fiskelicens, Länsstyrelsen gör den bedömningen som även har den lokala kännedomen.”

Deltidslicenser och nya licenser bromsas av att många passiva licenser ligger ute, Länsstyrelsen i Skåne föreslår:

”Dra in passiva licenser och öppna för nya licenser för fiskare som genom värdebaserat fiske kan bibehålla ett fiske inom ramen för de små fångster som kan tillåtas.”

Regelverket kring yrkesfisket är komplicerat anser myndigheterna själva och Jordbruksverket skriver:

”Det finns utrymme för förenkling av gällande regelverk för att underlätta förnygring av yrkesfiskare.”

3 Analys

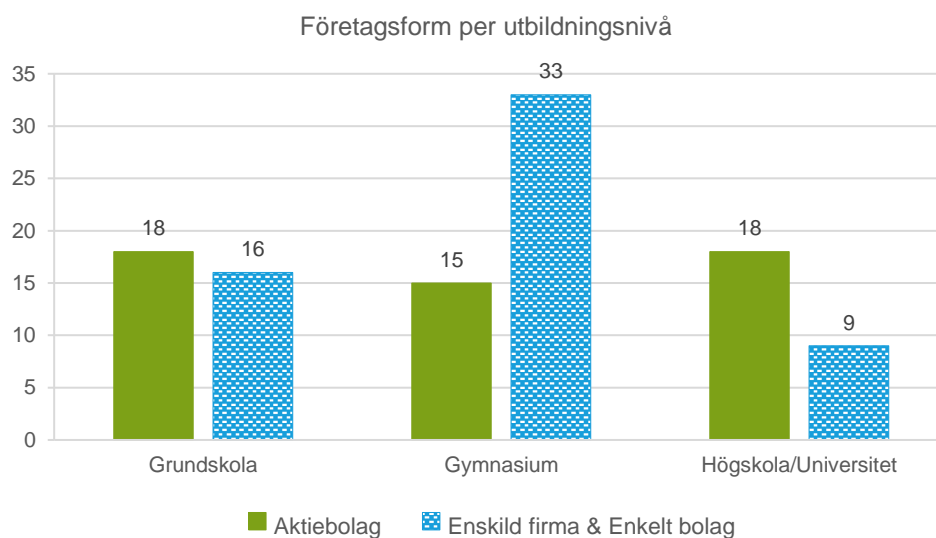
I detta avsnitt analyseras svaren i enkäterna från yrkesfiskare, producentorganisationerna och myndigheterna av författaren Erika Ekesbo Andrén, UTSIKT affärsutveckling. Författaren har bred erfarenhet från ägarskiften och affärsutveckling för familjeföretag från andra branscher. Analys av ägarskiften inom lantbruket och andra branscher görs. Lantbruket har många liknande förutsättningar som yrkesfisket har, bl.a. hög medelålder och familjeföretagskultur.

3.1 Analys enkäten till yrkesfiskarna

Gemensamt för ägarskiften inom de olika systemen är att den yngre generationen i vår undersökning har en annan livsstil och värderingar än den äldre. När det kommer till tankar kring uppdelning av arbete och fritid, semester eller föräldraledighet är skillnaden stor. De yngre ser också yrkesfisket mer som ett yrke de vill välja och inte lika säkert ärva vilket jag förstår från såväl samtal, intervjuer som enkätsvaren. De äldre i vår undersökning vill gärna bidra till en kunskapsöverföring till yngre och kunna sälja sin utrustning men anser att dagens system inte möjliggör detta. Gruppen äldre med en låg nivå av fiske eller med passiva licenser har ökat vilket i dagens hantering från HaV står i vägen för yngre som vill söka licens anser yrkesfiskarna. Inom insjöfisket ses vuxna barn till nuvarande licenshavare som efter att ha utbildat sig och provat andra yrken vill återvända till familjeföretaget, men inte får licens. Inom det småskaliga kustfisket med olika nivåer av lönsamhetsproblem ser man att orsaken till brist på fisken förutom miljöproblem, säl och skarv kan härledas till när ITQ systemet infördes och att det storskaliga fisket prioriteras av myndigheterna. De vill se ett kvotdelningssystem i havet som tillgodoser små- och medelskaligt fiske och att fiskeflottans utformning säkerställer detta. Att de stora skillnaderna regionalt och lokalt beaktas, och att man utgår från ett mer hållbart fiske av flera arter i det småskaliga fisket. Förutsättningarna ser mycket olika ut för en fiskare i Kalix, på Öland eller i Träslövsläge. De småskaliga skulle vilja att regelverket och definitionen av småskaligt kustfiske moderniseras till nya förutsättningar. Vidare att de uppfattas som ett bidrag till såväl Sveriges självförsörjningsgrad som till kommunernas platsvarumärkesarbete. Några vill även se en möjlighet för ett medelstort tonnage (mellanstora båtar) för att möjliggöra lokal och regional infrastruktur att landa fisken.

3.1.1 Analys yrkesfiskarna i enkäten

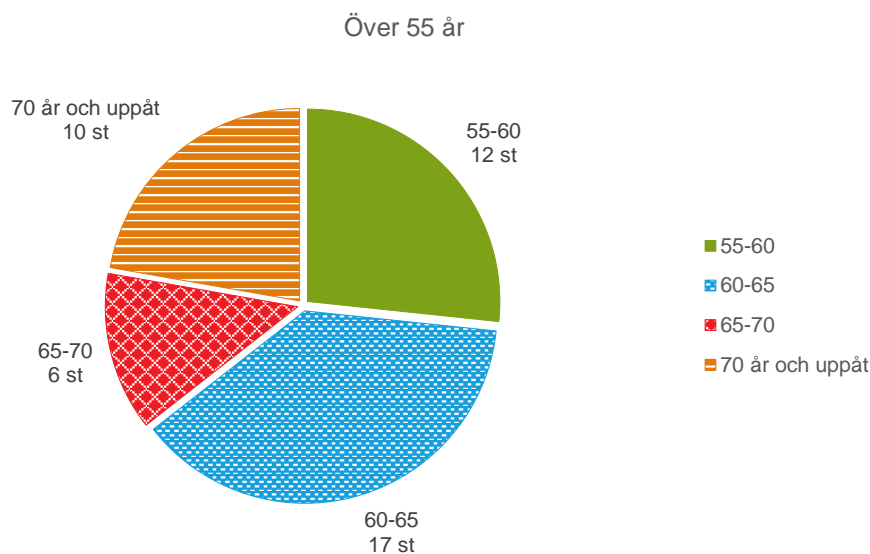
Medelåldern bland våra respondenter är 52,4 år och får anses som rätt hög och att det därmed också avspeglar hur det ser ut i Sverige. Utbildningsnivån är förhållandevis hög bland våra respondenter med ca en tredjedel som gått ut grundskolan och två tredjedelar som har gymnasienivå eller högre. Om vi korsar utbildningsnivå med företagsform kan vi se att enskild firma är vanligast för de med gymnasium som högsta utbildningsnivå, aktiebolag är vanligast för de med högskole-/universitetsutbildning och av de som har grundskoleutbildning har endast något fler valt aktiebolagsformen.

3.1.2 Målgrupp för ägarskiftesprogram

Säljare/ Överlåtare

En målgrupp för säljare/överlåtare i ett eventuellt kommande ägarskiftesprogram skulle kunna vara de över 55 års ålder och uppåt. Det är en ålder då många börjar fundera på hur länge de ska arbeta och det är möjligt att börja ta ut tjänstepension. 45 av de 109 respondenterna är 55 år eller äldre, dvs. drygt 40 %. Här finns alltså en stor målgrupp för de som skulle kunna vara intresserade av ett ägarskiftesprogram.

På fråga 22 i enkäten om hur lång tid framåt de vill yrkesfiska anger 37% (40 personer) att man önskar sluta inom ett till tio år. Det är dock endast 9% (tio personer) som anger att de försökt sälja båt och utrustning. Detta kan tolkas som att äldre fiskare vill gå i pension och samtidigt ha möjlighet att fortsätta fiska, åtminstone en mindre del, upp i rätt hög ålder. Detta stämmer även väl med bilden vi får i våra intervjuer och samtal. I enkäten svarar 19% (21 personer) att de både tar ut pension och fiskar. Det är för många en livsstil, de arbetar med något som det finns stort intresse för och identiteten är starkt kopplad till yrket. Nya licenser kan bromsas av att många passiva licenser ligger ute anger Länsstyrelsen i Skåne vilket redovisas i kapitel 4. Detta visar tydligt på behovet av en ny licensform för äldre som vill trappa ner men inte sluta, en seniorlicens.

Köpare/övertagare

Målgruppen småskaliga kustfiskare och insjöfiskare anser att dagens förfarande från myndigheterna vid licensansökans beslut och vid uppstarten av företaget gör att man inte beaktar eller tar tillvara på de entreprenöriella förmågorna. Är du insjöfiskare eller i det demersala systemet innebär det att du måste dela licens först med någon under överskådlig tid. För att inte tappa det entreprenöriella drivet behövs en juniorlicens.

”Myndighetsmotstånd och långa handläggningstider samt stor okunskap hos densamma.” Man, 45–50 år, insjöfiskare

Delad licens under övergångsperiod - Insjöfisket

Information om praxisen avseende delad licens mellan överlämnare och övertagare i insjöfisket är svår att finna. När jag söker på HaV:s hemsida på ”delad licens insjöfiske” får jag inte upp någon information. Praxisen har inget uttalat tidsperspektiv. Praxisen verkar anpassad utifrån ett myndighetsperspektiv och inte utifrån ett företagandes förutsättningar. Det kan innebära att en ny tilltänkt licenshavare måste anpassa sig och begränsa sina idéer om den äldre inte gillar

idéerna vilket kan ge ett osunt maktförhållande och minska entreprenörskap, innovationer och utveckling. Det kräver tillit och förtroende, varför det blir svårare för andra än släktingar eller vänner att dela på licensen. Lönsamheten räcker oftast inte till för två att dela på. Det är juridiskt osäkert vid någons död, konkurs etc., svårigheter att söka finansiering för köparen då panten, bankens säkerhet, är otydlig.

Fördelar med praxisen är att den innebär en möjlighet att para ihop överlåtare och övertagare i samma båt. Vilket innebär att överlåtaren får allt ansvar vad det gäller att lära ut såväl praktisk yrkeskunskap som affärsmässighet. En annan fördel för den förvaltande myndigheten torde vara ett sätt att hålla koll på antalet utestående licenser.

Delad licens under övergångsperiod - Demersala fisket, ”bulvanordningen”

Problemen med den nuvarande ordningen/systemet, som fordrar samägande under tre år, är enligt SFPO bland annat att:

- det låser fast den nuvarande strukturen (delförklaring till den höga medelåldern), då alla vet att en ny flerårig rättighetsbaserad ordning kommer att komma som möjliggör försäljning, och därför väntar till dess med att överlåta (sannolikt till bättre pris);
- försvårar och komplicerar seriöst generationsskiften utan släktskap;
- gynnar ej entreprenörskap, innovationer och utveckling;
- utestänger intresserade yngre fiskare genom risk/osäkerhet/komplexitet;
- ekonomisk och administrativ utmaning/börda under övergångstiden om tre år;
- osäkert rättsläge för den ”övertagande” v.g. den ”givandes” göranden etc./beroendeställning;
- finansieringsproblem v.g. investeringar, underhåll etc.
- osäker situation till följd av en aggressiv samhällsdebatt och HaV:s agerande v.g. fiskets förutsättningar, får man fiska i framtiden? Vem vågar satsa när förutsättningarna inte är klara över tid? (Fredrik Lindberg, SFPO)

3.1.3 Analys av företagen i enkäten

Förutom licensfrågan är dialogen med myndigheterna och regelkrångel stort hinder för ägarskiften enligt yrkesfiskarna.

Företagsform

Enskild firma drivs av en knapp majoritet (49,5%) av de svarande i enkäten och nästan lika många (46,8%) driver aktiebolag. En mindre andel, 3,7%, driver enkelt bolag som är en bolagsform som blir allt ovanligare. Enkla bolag bildas då två eller flera personer avtalar om att samarbeta, men då avsikten inte är att bilda aktiebolag, handelsbolag eller kommanditbolag. Många fiskare driver dessutom

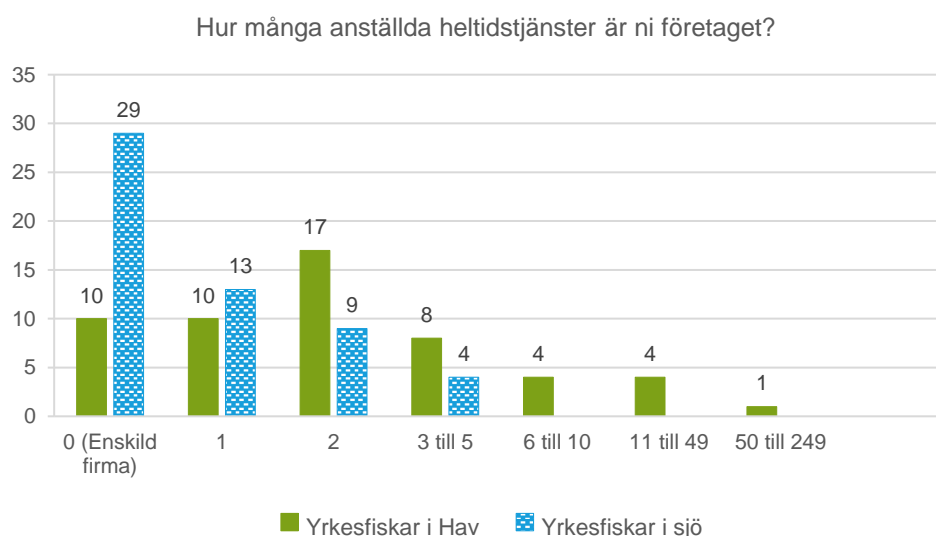
blandade bolagsformer. De kan ha enskild firma på själva fisket och båten medan de som även driver restaurang och/eller försäljning kan ha valt att lägga denna del av verksamheten i ett aktiebolag. Försäljning sker via förädling av egen fångad fisk som antingen säljs i egen butik eller direkt till restauranger. Det vanligaste är dock att fisken levereras till någon av fiskeauktionerna i Göteborg, Smögen eller Stockholm. (Fråga 9)

Affärsmodell

Vid en licensansökan till HaV anges uppskattad mängd fisk och ett pris på fisken som underlag för att bedöma om licens ska beviljas. Utifrån regeringens livsmedelsstrategi (som syftar till att öka inhemsk matproduktion) och regleringsbrevet till HaV för 2023 (som ska titta på regelverket för att se över licensprövningar och beståndsuppskattningar för att möjliggöra nyetablering av småskaligt yrkesfiske) skulle även fler affärsmodeller än leverans till fiskeauktion eller beredningsindustri tjäna som underlag vid licensbedömningar anser flera yrkesfiskare i samtal och enkät. Görs detta stimuleras entreprenörskap och innovation inom insjöfisket och det småskaliga yrkesfisket. Det småskaliga kustfisket, som har en lång tradition bakåt att hitta fler former för sin verksamhet och för att kunna anpassa sig efter årstider och tillgång på fisk, skulle gynnas säger kustfiskare. Värdet på fisken stiger markant om den fileas och säljs direkt själv eller om den tillagas i egen restaurangverksamhet. Detta ger större lönsamhet, men mindre fångad fisk, och är ett hållbart förhållningssätt i företagandet om lönsamhet kan skapas den vägen.

Antal anställda

En majoritet av företagen i enkäten drivs av små företag som enskild firma utan någon anställd. Endast 18,3% av företagen i enkäten har fler än tre anställda.

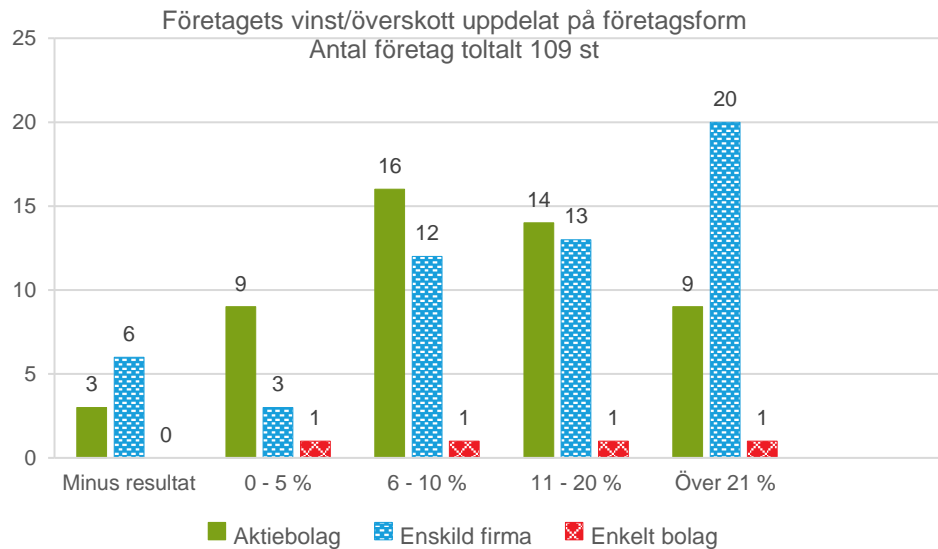
Antal anställda heltidstjänster i företagen uppdelade på havs- och insjöfiske.

Hälften av deltagarna i enkäten fiskar i sjö och hälften i hav. Det pelagiska fisket står för en majoritet av den totala omsättningen som yrkesfisket genererar och har ca 50% av alla sysselsatta inom yrkesfisket i Sverige. De är stora såväl båtar som företag, men få i antalet i jämförelse med de mindre insjöfiskarna och småskaliga kustfiskarna. Min slutsats är att de mindre företagen har besvarat enkäten för att de har ett större incitament att vilja påverka sin situation. De större företagen upplever varken några lönsamhetsproblem eller ägarskiftesproblem enligt Anton Paulrud, VD på SPF som organiserar många av de större pelagiska fartygen. De mindre och mellanstora företagen inom det pelagiska systemet som vi har talat med ser dock större utmaningar att skifta ägare och att rekrytera yngre personer.

Lönsamheten

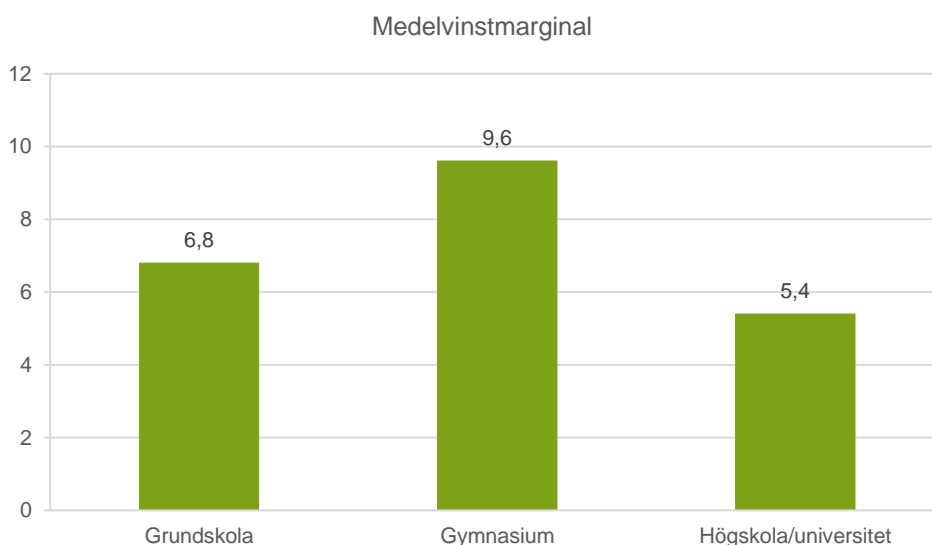
Lönsamheten hos småskaliga kustfiskare och insjöfiskare varierar. Generellt är lönsamheten god hos insjöfiskarna men betydligt sämre hos de småskaliga kustfiskarna. Lönsamheten hos det pelagiska fisket med stordriftsfördelar är oftast god eller mycket god.

Jag har pratat med Staffan Waldo, SLU och AgriFoods Economic Centre, som författat bl.a. ”Var är det lönt att fiska? - en analys av fisket i svenska regioner” (AgriFoods Economic Centre, 2020) som säger att det är svårt att mäta lönsamheten hos yrkesfiskare. Därför valde jag att dela upp våra respondenter i enkäten i enskilda firmor och aktiebolag för att åtminstone inte blanda dessa båda företagsformer. Detta blir ändå inte helt rättvisande då en del fiskar t.ex. i enskild firma, driver restaurang eller samarbeten i aktiebolagsform och därmed har blandade företagsformer. Detta gör att det kan vara svårt att bedöma lönsamheten för en utomstående tjänsteperson som ska fatta beslut som påverkar förnyade tillstånd eller licenser. Vid licensansökan anges fiskeart och kalkylpris på oförädlad fisk. Många småskaliga kustfiskare och insjöfiskare förädlar och säljer själva utöver leverans till fiskeauktion. En del driver även egen restaurangverksamhet. Detta höjer intäkterna väsentligt i kalkylen. Yrkesfiskarna i studien anser att detta behöver beaktas vid licensbeslut vilket det inte gör idag. HaV anger att de endast tittar på kalkylerad fångst och fiskeart i ansökningsformuläret. Representanter från HaV som vi har talat med, bl.a. Sofia Brockmark i Myndighetsfilmen från Vänerns yrkesfiske för framtiden talar om vikten av att ha en lönsam verksamhet.

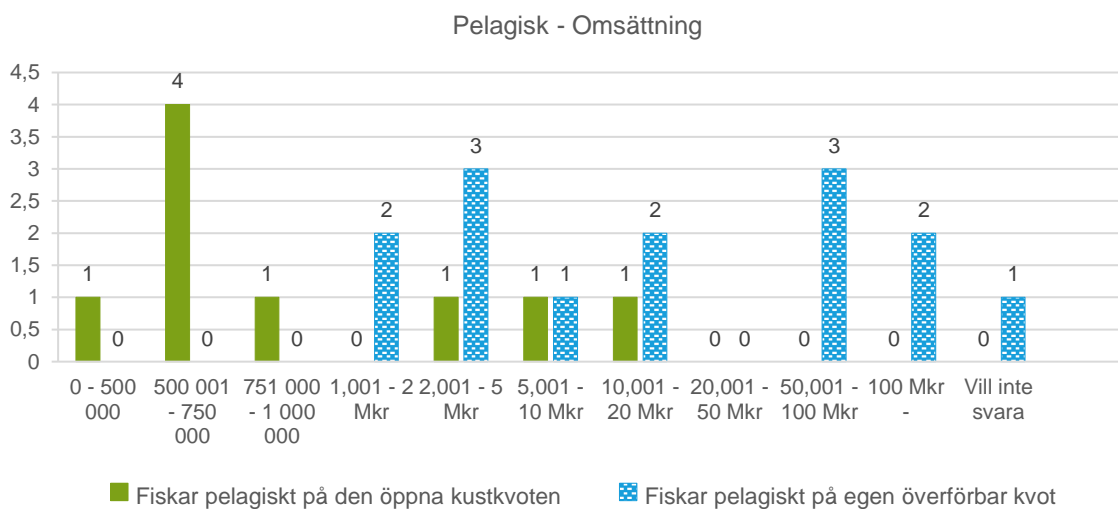
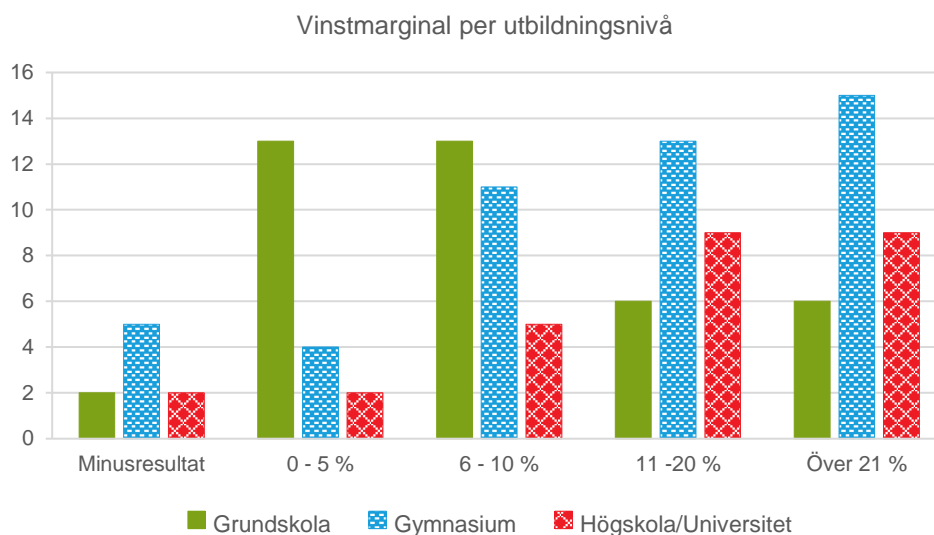

Viktigt att notera är att företagaren i enskild firma inte plockar ut någon löpande ersättning (lön), som heter eget uttag i enskild firma, utan utrymme för att kunna göra det behöver ingå i överskottet. Lön till anställda är dock avräknat. Därför behöver överskottet i den enskilda firman vara tillräckligt stort för att räckta till såväl ersättning som till investeringar. Företagaren som driver enskild firma tar en större personlig och privatekonomisk risk än den som driver AB i händelse av konkurs. Skattetekniskt brukar det löna sig att skatta fram vinst och lön i bolagsformen AB vid en lön överstigande brytpunkten för statlig skatt.

Medelvinstmarginalen är högst för de med gymnasium som högsta utbildningsnivå i enkäten, därefter kommer grundskola och högskola/universitet. Viktigt att notera här är som tidigare att vi blandar olika företagsformer så det ger endast en grov bild.

Drygt hälften (52%) av våra respondenter anger en vinstmarginal på mellan 6–20%. Antal företag med en vinstmarginal på 21% eller mer är 27,5% i enkäten. Därmed anger nästan 80% en god eller mycket god vinstmarginal bland yrkesfiskarna i vår enkät.

I det pelagiska fisket är möjligheten till större omsättning större för de som fiskar med egen överförbar kvot och mindre för de som fiskar på den öppna kustkvoten hos våra respondenter.

Insjöfiskarna

Bland de svarande i enkäten fiskar 96% av insjöfiskarna med licens. De som fiskar på enskilt vatten behöver inte ha licens. Detta är dock något som många framför som ett önskemål framåt då de idag inte omfattas av möjliga stöd utan licens.

”Idag säger HaV och länsstyrelsen att man inte behöver någon yrkesfiskelicens för att få sälja sin fisk o det är sant, men för att kunna söka om bidrag eller t ex krisstöd för ökade bränslekostnader mm från jordbruksverket krävs en licens.”

Anna Vesper Gunnarsson, Hjälmare

3.1.4 Kontakten med myndigheterna

Under 2.1.4 återges enkätsvaren avseende kontakten med politiker och myndigheter från den enskilde yrkesfiskarens perspektiv. En stor majoritet, 69%, upplever dåligt eller mycket dåligt bemötande och 31% är nöjda i kontakten med myndigheter. Även i djupintervjuer och samtal är bilden av att inte nå fram, att det tar väldigt lång tid att få svar och att inte känna sig respekterad tydlig. Detta är det näst största problemet enligt yrkesfiskarna efter licensfrågan. Även från myndighetshåll lyfts behovet av förbättrad kommunikation med yrkesfiskarna och i vissa regioner har arbetet med att hitta former för samtal och samverkan förbättrats och kommit längre än i andra. Men yrkesfiskare i Sverige som samlad grupp upplever inte någon skillnad. Många är de yrkesfiskare i enkäten och deras producentorganisationer som betonar att affärsmöjligheter försvinner på grund av långsam hantering vid ägarskiftet eller nyansökningar. Dessa kan ta flera år i vissa fall. Det får anses som kontraproduktivt för ett land som samtidigt vill öka sin inhemska matproduktion.

Licensansökan bedömning från HaV

HaV tillfrågades om hur de bedömer licensansökan internt. Karin Kataria, utredare på fisketillståndsenheten svarade på nedanstående frågor via mejl 2023-03-10. Hela mejlsvaret återfinns i bilaga 8.

1. Vad är minsta omfattning i kronor för att anses som näringsidkare?
2. Hur är det med förädling, egen försäljning eller restaurangverksamhet som ger ett högre värde? Tas det med i bedömningen om att bevilja fiskelicens?
3. Bedöms personens förmåga att bedriva näringsverksamhet utifrån kompetens el liknande?
4. Det finns inget lägsta belopp i omsättning eller vinst som ni har som underlag för bedömning?
5. Skulle det innebära att de som kan förädla fisken och få ett betydligt högre värde genom att sälja eller tillaga den själv (vilket ju även kräver mindre mängder infångad fisk) men kan ändå omsätta mer och därmed ha större chans att få en licens?

6. På så sätt skulle småskaligt kustfiske kunna överleva och i kombination ha inkomst från annat håll under lågsäsong eller när det inte finns kunder/turister.

Tänker jag rätt då?

Svaren på ovan frågor visar att HaV bedömer näringsverksamheten inom fisket utifrån beräknad fångst och kilopris. Vidare svarar de att om förädling planeras av sökanden, vilket ger ett högre resultat i kalkylen, tas det med i bedömningen. Kustfiskarna i Bottenhavet och Norrbotten nämner i vår enkät att deras uppfattning är motsatt; att förädling INTE tas med i beslutet. (Aksel Ydrén, Kustfiskarna)

Ett konkret exempel som kommer från enkäten är att yrkesfiskaren inte känner sig lyssnad på när det gäller villkoren för licens och fiskemetod. De är inte alltid förenliga så att det kan ge yrkesfiskare samma skydd som andra branscher inom socialförsäkringssystemet. Yrkesfiskare som behöver vara lediga för att föda, vårda barn, vara föräldralediga, sjuka, ta ett studieuppehåll eller semester har ibland svårt att kunna göra det eftersom de då inte rapporterar in några fångster och riskerar att bli av med eller att få sin licens/tillstånd förändrad. Detta skapar en stor osäkerhet och onödig oro för yrkesfiskaren. Samt att det inte ger en bas för att bli mer jämställda framåt.

Regelkrångel

För att tydliggöra vad yrkesfiskaren menar när de tycker att regelkrångel är den tredje största utmaningen för att få till föryngring och ägarskiftet, hänvisas till en sammanställning kring regelverket som gjordes för insjöfiskare i Väneren. Som kan ses i nedan figur Z (Bilaga 4) behövs 9-10 olika tillstånd och från 3-6 olika myndigheter/ instanser. Hur ska en nytilltänkt yrkesfiskare hitta fram i den här djungeln? Här finns stora förbättringsområden för myndigheter tillsammans med yrkesfiskets företrädare att t.ex. i en process följa en licensansökan från start tills det finns ett uppstartat företag för att se vilka förenklingar som kan göras.¹²

¹² E Ekesbo Andrén, 2020

Fakta Fiskeregler

Tillstånd m.m. Exemplet gäller Vänern per 2020

Vad	Vem	När	Kostnad
Skepparexamen / Klass 8	Transportstyrelsen kurser (privat aktör/skola)	Gäller tillsvidare	15000 kr uppskrivning 2500 kr
Säkerhetskurs	Transportstyrelsen kurser (privat aktör/skola)	Gäller i 5 år	2000-3000 kr
Maskinbehörighet, Högfartsutbildning m fl specialutbildningar		motorstyrka över 400 kW, över 35 knop	
Läkarintyg (ska skickas in till Transportstyrelsen)	Behörig läkare	Gäller i 5 år	700-1000 kr
Fiskelicens	HaV (Länsstyrelsen får lämna synpunkter)	Gäller i 5 år	
Nätdispens och tillstånd för bottengarn	Länsstyrelsen	Gäller i 3 år	1300 kr/ny licens
Fartygsregistrering och egenkontroll	Transportstyrelsen	Årligen	Engångsavgift 10 500 kr, därefter 3100 kr/år
Kurs och tillsyn av livsmedelshantering	Livsmedelsverket och/eller kommunen och Länsstyrelsen som primärproducent	Årligen	Ca 5000-8000 kr/år
Hamnarrende och/el fiskevattenarrende	Kommunen/privat aktör	Årligen	5000-30 000 kr hamn 30% generellt
Tillstånd VHF-radio	Post- och telestyrelsen (skola/båtförening)	Gäller tillsvidare	

Myndighetsansvar

Vem	Vad	Hur	Övrigt
HaV	Övergripande ansvar för allt fiske	Tar hjälp av Länsstyrelsen	Även sport-, fritids- och kräftfiske
SLU	Utför forskaruppdrag åt HaV	Provfisken	
Länsstyrelsen	Dispens/tillstånd redskap och metod allmänt vatten		Regionala skillnader finns
Kustbevakningen eller Länsstyrelsen (ej statligt bevaktat område)	Tillsyn av fiskeregler, nykterhet, hastighet m.m.	Kontroller	
Sjöfartsverket	Utprickning av farleder, lotsning m.m.		
Kommunerna	Intresse för fiske och miljö	Medverkar i t.ex. Vänerns Vattenförbund m.m.	

Figur Z – Fiskeregelverk i Vänern (Bilaga 4)

”Med regelkrångel menar fiskaren att det finns allt för många och allt för komplicerade regelverk såväl på EU-nivå som nationellt, en ansats med millimeterrättvisa i regleringens efterlevnad utan utrymme för pragmatiska bedömningar och att byråkratin är senfärdig med att leverera svar på frågor, tillståndsansökningar och förslag. Havs- och vattenmyndighetens hantering av fiskefrågor riskerar allvarligt det svenska yrkesfiskets framtid.”

Fredrik Lindberg, SFPO

3.2 SWOT-analys ägarskiften och förnygring

Här sammanfattas de synpunkter och förslag som yrkesfiskarna och deras företrädare på Producentorganisationerna HKPO, SPF, POKB, NKFPO och SFPO samt insjöfiskarnas SiC nämnt i enkäter, intervjuer, samtal samt e-post.

Vi har valt att strukturera det utifrån analysmodellen SWOT och vi har delat upp svaren i småskaligt fiske (insjö och kustnära) samt pelagiskt fiske då förutsättningarna ser olika ut i de olika systemen.

Till yrkesfiskarna: Fråga 8 ”Beskriv med dina egna ord vad du ser som de fem största utmaningarna för ägarskiften inom yrkesfisket.” samt Fråga 32 ”Egna synpunkter” där vi även fått in olika förslag framåt.

Till Producentorganisationerna: Fråga 1 ”Beskriv med dina egna ord vad du själv ser som de fem största utmaningarna för ägarskiften inom yrkesfisket” och Fråga 7 ”Vilka möjligheter eller idéer ser du för att möjliggöra förnygringen av yrkesfiskekåren”.

Hela SWOT-analysen finns i bilaga 5. Nedan är en sammanfattande SWOT.

SWOT beskrivning

Syftet med SWOT-analysen är att dela upp om det är en upplevd styrka eller svaghet inne i det egna företaget (internt) eller om det är en yttre (extern) möjlighet eller hot utifrån trender och tendenser i omvärlden som påverkar förutsättningarna för företaget att skifta ägare eller förnygra.

	Fördelar	Utmaningar
Internt	Styrkor	Svagheter
Extern	Möjligheter	Hot

SWOT – insjöfisket och det småskaliga kustnära fisket i Sverige

Styrkor	Svagheter
<ul style="list-style-type: none"> • Tradition och tyst kunskap hos äldre som vill överföra till nya • Säljare/Överlåtare finns • Köpare/övertagare finns (insjö tydligast) • Hållbart generationstänk platsen • Flexibilitet affärsmodeller 	<ul style="list-style-type: none"> • Äldre kan inte sälja och avsluta företaget i nuvarande system • Yngre har svårt köpa sig in • Bristande ekonomisk och administrativ kompetens • Lönsamheten för två räcker inte när dela på licens enligt praxis el bulvanregel • Licenshavaren måste vara med i båten och anställda/blivande övertagare får ej
Möjligheter	Hot
<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomiskt stöd upplärningstiden • Investeringsbidrag • Fredad zon småskaligt kustnära fiske • Beakta förädlingsvärdet vid licensansökan • Flerårig ordning fiskerättigheter demersalt • Anställda/övertagare får rätt att vittja redskap utan att licenshavaren är närvarande i båten • Inkludera yrkesfiskaren vid beståndsuppskattningar • Nya regleringsbrevet 2023 med effektmål och uppföljning 	<ul style="list-style-type: none"> • Svårt att få en personlig licens i sjö och fiskelicens i havet • Otillräckliga beståndsuppskattningar • Licenssystemet moderniseras ej • Allt högre medelålder bland yrkesfiskarna, i vår enkät 52,4 år • Delad personlig licens minskar lönsamhet och entreprenörskap • Krångligt regelverk • Dålig kommunikation med myndigheter • Inrapporterade data beaktas ej • Arrendeavtalets utmaningar på enskilt vatten • Oreglerat sportfiske • Miljöproblem, Skarv, oljepris

SWOT – i det pelagiska yrkesfisket i Sverige

Styrkor	Svagheter
<ul style="list-style-type: none">• Snabba licensbeslut från HaV• Extern finansiering vid företagsstart enklare då panten följer båten liksom värdet på tilldelad kvot• Möjligt att vara anställd övertagare under upplärningstiden utan att ägaren av licensen (överlåtaren) är med i båten• Arbetsmiljön, säkerheten	<ul style="list-style-type: none">• Yngre har svårt köpa sig in• Kvottildelning framåt varierar• Kapitalkrävande• Svårt köpa sig in utan att ha ett familjeföretag i ryggen• Delägare som vill åt olika håll i företaget kan begränsa ägarskiften och låsa utvecklingsmöjligheter• Det kan bli dyrt att låna upp pengar till att köpa ut tidigare ägare och kompensera syskon i ägarskiften• Ägarskiften för det mindre tonnage
Möjligheter	Hot
<ul style="list-style-type: none">• Investeringsbidrag• Finns utrymme att fiska mer på tilldelad kvot, t.ex. havskräfta• Se över regelverket kring småskaligt fiske, t.ex. så att storlek på båten ökas från max 12 meter• Ägarskiftesprogram med familjeföretagen	<ul style="list-style-type: none">• Allt högre medelålder bland yrkesfiskarna, i vår enkät 52,4 år• Kapitalkrävande med färre och större fartysflotta• Ägarbild och konkurrensen på båtar styrs till ett mindre antal stora aktörer• Svårare att köpa sig in som ny i branschen• Överskott på avställda båtar• Miljöproblemen framförallt i Östersjön med säl, skarv, övergödning påverkar framförallt småskaliga kustfiskare• Prisutvecklingen på olja, el, energi• Mediebild

3.2.1 Förslag från yrkesfiskare och deras organisationer

Nedan följer ett axplock av förslag och idéer som inkommit i enkäter, samtal och mejl.

”Ägare av enskild fiskerätt i kust och skärgård får idag inte bedriva småskaligt fiske utan innehav av fiskelicens.

Lösning: Att ändra licensgivningsreglerna i svensk lagstiftning eller den svenska uttolkning av EU:s kontrollförordning (EG) nr 1224/2009 så att ett näringsfiske med stöd av enskild fiskerätt alltid kan beviljas. (Aksel Ydrén, POKB Kustfiskarna)

SLU tar fram ett underlag i samverkan med berörda länsstyrelser vid varje ny ansökan om fiskelicens, alternativt justera lagstiftningen så yngre enklare kan beviljas licens.”
(Aksel Ydrén, POKB Kustfiskarna)

*SFPO föreslår att en procentuell andel av transaktioner avsätts till en pott för nyetableringar när ett nytt demersalt system är framtaget.
(Fredrik Lindberg, SFPO)*

*”Alla dessa olika tillväxt- och hållbarhetsfrämjande aktiviteter paketeras med en ny profil och gemensamt varumärke som lanseras med en kickoff av Blå mat och dess näringsidkare för en nysatsning med ny energi och stolthet över yrket.”
(Reinhold Andefors, Norrbottens kustfiskare)*

*”Kortfattat vill vi att länsstyrelsen ihop med Havs och Vattenmyndigheten ser över och framställer en möjlig dispensgivning till anställd kopplad till en personlig fiskelicens där den anställde har rätt att vittja redskap i form av storryssjor, nät samt lakestrutar... Även ge möjlighet via en dispens att kunna utnyttja den resurs av enskilda vatten och då kunna få jobba med fler fångstfällor då utrymme finns utan att fiskaren med personlig fiskelicens alltid måste vara med men att denne ändå är ansvarig för att verksamheten bedrivs på rätt sätt, rätt utbildning, med rätt tillstånd och rätt kompetens och rätt återrapportering etc.. Fiskaren med personlig fiskelicens, med fiskerätt till enskilda vatten, som vill utveckla sitt företag samt ser möjligheten till anställning anmäler då in till länsstyrelsen... [underlag, författarens anm.]”. (Hela brevet finns i bilaga 6)
(Petter Jakobsson, Vättern)*

3.3 Analys enkäten till myndigheterna

Även personer vi talat med och lyssnat in i enkätsvaren från HaV och Länsstyrelserna upplever obalans utifrån systemet och regelverket kring förnyingsfrågan. Personalen på myndigheterna måste följa regelverk, även om det är kontraproduktivt. Ett exempel är §30 i Fiskelagens skrivning (*När en fråga om licens provas första gången ska tillgången på fisk beaktas*) och då det inte finns säkerställda provfisken går de på försiktighetsansatsen och nekar ny licens. Därför måste regelverket förnyas och moderniseras till de förutsättningar som finns idag utan att låsa möjligheterna i den närmaste framtiden. I förlängningen innebär det att arbetet som nu pågår att se över fiskelagen är välkommet. Och då behöver nytt regelverk möjliggöra entreprenörskap samtidigt som miljöhänsyn tas. Bygga in mer tillit än kontrolltänk i systemet.

Länsstyrelsen i Värmland önskar en bättre samverkan med myndigheterna HaV och Jordbruksverket för att strategier och handlingsplaner ska samverka. De menar att länsstyrelserna i sitt regleringsbrev bör få i uppdrag att arbeta med samma strategi, ”risken blir annars att det bara blir ett o gjort arbete” säger Jonas O Andersson på Länsstyrelsen i Värmland.

Tillgång till fisk

Såväl förvaltande myndigheter som yrkesfiskare och deras organisationer vill ha ett långsiktigt hållbart fiske. Då behövs nya och bättre metoder att säkerställa tillgången på fisk och där yrkesfisket integreras i större utsträckning än idag. HaV måste avsätta medel för säkrare beståndsuppskattningar och regeringen följa upp detta.

Lönsamhet

Något som anställda vid Havs- och Vattenmyndigheten nämner när jag pratar med dem är att det är viktigt att nya yrkesfiskare ska kunna bedriva ett lönsamt fiske. T.ex. nämner Sofia Brockmark det i filmen från ”Vänerns yrkesfiske för framtiden” och i samtal på mässan Nordic Seafood Summit våren 2023 med Jakob Granit, generaldirektören för HaV, nämner han att marknadskrafterna måste styra och att det storskaliga fisket är lönsamt vilket inte det småskaliga kustfisket är. Vid själva licensansökan anges endast en enkel kalkyl på mängden fisk och pris. Men ordet lönsamhet är något som används som en förklaring till varför inte fler licenser beviljas. Hur de bedömer denna företagarförmåga är för yrkesfiskarna oklart och skulle behöva undersökas vidare. Något som yrkesfiskare lämnat förslag på är att affärsmodellen kan beaktas mer. Som t.ex. vid ett högre värde på förädlad fisk vilket visar en större intäkt i kalkylen. Ett tydligt hinder som finns i existerande praxis med delad personlig licens är att två personer ska dela på de inkomster som en licens möjliggör och det medför en sämre intäkt i kalkylen. Det behövs ett vidgat synsätt på såväl olika affärsmodeller som på en framtida yrkesfiskeföretagares företagarförmåga, vilket utvecklas mer i kapitel 4. Det behövs ett företagsekonomiskt perspektiv vid licensgivningen. För att möjliggöra fler yrkesfiskare i det småskaliga kustfisket som kombinerar fisket med andra verksamheter eller anställning. En utvidgad kalkyl vid licensansökan där de som fiskar mindre men förädlar mer beviljas licens är ett förslag från yrkesfisket som skulle kunna utredas vidare.

Det behöver även bli ett större fokus på den enskilde yrkesfiskarens företagarförmåga i ett utvecklat system, längre fram i rapporten kommer vi med ett förslag för certifiering från branschorganisationerna. Banker och affärsutvecklare tittar mycket på personen bakom företaget och dennes förmåga vid finansieringsbeslut vid sidan av själva affärsidén och affärsmodellen.

Licenser och kvotsättning

Från Länsstyrelserna ser de möjligheten att dra in passiva licenser och att dessa bromsar nya i nuvarande system. En rapportering från hela fisket; det vill säga yrkesfisket, sportfisket och fritidsfisket, kan också ge bättre beståndsunderlag anser representanter från Länsstyrelserna.

Kvotsättningen ger en tydlighet för framför allt det storskaliga fisket, enligt myndighetspersonerna i enkäterna. Samtidigt försvårar det för det mindre tonnage.

3.4 Nationellt och internationellt perspektiv på ägarskiften

Det finns en politisk vilja att förnygra yrkesfiskekåren och regeringen har i sina regleringsbrev till HaV de senaste åren uppdragit dem att möjliggöra det.

För att säkerställa tillträde för småskaliga icke-industriella fiskare till marina resurser och marknader får Sverige redovisa till FN enligt Agenda 2030. Det globala hållbarhetsmålet 14b i Agenda 2030 formuleras såhär:

Delmål 14.b – Stöd småskalig fiskerier

Säkerställa tillträde för småskaliga icke-industriella fiskare till marina resurser och marknader.

Indikator 14.b.1 – Grad av införande av ett rättsligt/regulatoriskt/politiskt/institutionellt ramverk som erkänner och skyddar småskaliga fiskares tillträdesrätt

I redovisningen till FN av statistik och nyckeltal anger Sverige att vi uppfyller delmål 14.b: ”Sverige är markerad som klass 5 i FN:s Globala databas, vilket betyder att vi har en hög implementering av ramverk som skyddar tillgången av resurser och marknader för småskaligt fiske” (SCB, 2022). Denna förstudie ger en nyanserad bild där de småskaliga yrkesfiskarna har uppfattningen att de inte skyddas enligt intentionen i delmål 14.b.1. Detta motiverar en översyn av det svenska licenssystemet och att regeringen beslutar om åtgärder som tas fram i handlingsplaner som den nationella livsmedelsstrategin och handlingsplan för Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet 2021–2027. Översynen bör, i enlighet med regeringens regleringsbrev till HaV i januari 2023, möjliggöra ett småskaligt fiske i större utsträckning än idag.

Delmål 14.b – Stöd småskalig fiskerier

Säkerställa tillträde för småskaliga icke-industriella fiskare till marina resurser och marknader.

Indikator 14.b.1 – Grad av införande av ett rättsligt/regulatoriskt/politiskt/institutionellt ramverk som erkänner och skyddar småskaliga fiskares tillträdesrätt

Bilden visar rapportering till FN från SCB avseende hur Sverige uppfyller målen enligt Agenda 2030.

3.5 Sammanfattning reflektioner från samtal, intervjuer och enkäter

Såväl representanter för myndigheterna som yrkesfiskarna och deras företrädare delar behovet av en förnyring av yrkesfiskekåren. Dessa ser också att ägarskiften framför allt försvåras av osäkerheten i beståndsdata vilket ger ett låst läge när det kommer till att bevilja nya licenser. Detta gör även regering och riksdag.

Utmaningar för att förnygra och öka andelen ägarskiften enligt enkäterna

- HaV beställer inte tillräckliga underlag från SLU avseende beståndsuppskattningarna vilket ger låsningseffekter att färre eller inga nya licenser beviljas.
- Yrkesfiskets inrapportering kan även påverka beståndsdata. Omvänt innebär ingen inrapportering också att statistiken blir felaktig. En allt högre medelålder och många äldre som inte kan sälja sin utrustning påverkar statistiken då inga nya licenser beviljas. De äldre fortsätter att fiska deltid vilket leder till färre inrapporterade fångster än vad det skulle varit vid ett heltidsfiske. Liksom frånvaro p.g.a. sjukdom, föräldraledighet eller ledighet då ingen fisk rapporteras. (A.Vesper Gunnarsson, ordf. Hjälmmaren)
- Svårt att söka finansiering vid uppstart då tiden för beviljade licenser och tillstånd är alltför kort för en avbetalningsplan från banken.
- Praxisen avseende delad licens mellan överlämnare och övertagare i insjöfisket kan göra att övertagaren måste anpassa sig och begränsa sina idéer om den äldre inte gillar idéerna vilket kan ge ett osunt maktförhållande och minska innovationer och kreativitet utifrån ett ägarskiftesperspektiv. Ekonomiskt innebär en delad licens mindre lönsamhet för fler än en ägare som ska dela på samma mängd tilldelade dispenser för redskap och fångstmetod. Det minskar även möjligheten att någon utanför familjeföretaget ska kunna etablera sig. I de fall en övertagare delar samma affärsidé, samma inställning till företagskulturen och har liknande ambitioner som överlåtaren kan praxisen fungera under en begränsad period av upplärning.
- Svårt att arrendera privat vatten p.g.a. Jordabalkens regler kring konsensus. Fastigheter som samäganderätt kan upplåtas genom försäljning, arrende m.m. först efter att ALLA delägare är med på detta. (Foskeartenden 1957:390, Jordabalken kap 8 och 9, SiC, Mats Ingemarsson)
- Ojämfäställd bransch med få kvinnor som yrkesfiskar och få män som tar föräldraledighet. Fler yngre män ser det som självklart att vara föräldraledig och dessa behövs framåt i ägarskiften likaså. Se nedan punkt.
- Socialförsäkringssystemet är otröttgt och orättvist för yrkesfiskaren när hen blir sjuk, är föräldraledig eller tar semester då det bygger på inrapporterad fisk. Lägre inrapporterad mängd kan göra att fiskaren får färre redskap framåt. Den yngre yrkesfiskaren vill kunna planera sitt fiske och sin ledighet över en längre period än hur systemet ser ut idag. (A.Vesper Gunnarsson, ordf. Hjälmmaren)

- Yrkesfiskaren uppfattar mediebilderna av yrkesfisket som negativ och onyanserad. Utfiskning, oärlighet och till och med brottslighet skildras eller att det är dålig lönsamhet. Det lönsamma och fungerande yrkesfisket får inga rubriker anser de.
- Avsaknaden av transparens i dialogen med förvaltande myndigheter.
- Förvaltningen styrs från EU där MSY målet är ett avgörande hinder för livskraftiga bestånd som möjliggör ägarskiftet. Det finns normalt stor efterfrågan på lokalt fångad fisk och god lönsamhet genom förädling och direktsäljning. Nu har strömmingsbeståndet minskat kraftigt på grund av det storskaliga pelagiska fisket vilket medfört en ekonomisk kris för det norrländska kustfisket, det är därför få som vill börja yrkesfiska eller ta över företag när strömmingen är borta och myndigheterna envist stöttar det storskaliga fisket. (Kustfiskarna, Aksel Ydrén)
- I Östersjön, Norra och Södra Kvarnen och Bottenviken är det storskaliga fisket och strömmingsbestånden som minskat de enskilt största problemen för det småskaliga yrkesfisket.
- Osäkerhet avseende de mängder som sportfisket tar upp
- Säl och skarv

4. Diskussion, slutsatser och förslag

4.1 Diskussion

Ägarskiften handlar till stor del om känslor. Den överlåtande generationen ska lämna en verksamhet som de har byggt upp, ett intresse som de dessutom kunnat leva på och i mångt och mycket är yrket deras identitet. Identiteten är stark som yrkesfiskare och något som många ärvt från generationer av yrkesfiskare bakom sig. Den är ofta förknippad med en plats som kan vara en specifik hamn, geografiskt fiskeområde och en lokal. Många vittnar om det ansvar de känner till sina äldre släktingar i tidigare generationer att ”inte bli den sista länken som sviker”.

Ägarskiften handlar även om pengar. Den äldre generationen har många gånger drivit företaget som enskild firma och under åren inte avsatt tillräckligt till sin pension. Pensionssparande i eget företag sker via såväl skatten som med egna inbetalningar i företaget till avtalspension eller privat sparande. Min erfarenhet är att anledningen är också att de råd många har fått från sina rådgivare inom redovisningsbranschen under årens lopp har handlat om att undvika skatt. Därför finns både dåliga underlag avseende lönsamhet dokumenterade såväl som utförda pensionsavsättningar. Detta har i förlängningen inneburit att många har behövt behålla fisket upp i högre ålder då den allmänna pensionen inte räcker till. Många gånger även efter att pensionsutbetalningarna påbörjats för att dryga ut kassan, men även för att det är deras intresse och identitet. Effekten är att det blir som en ersättning för deras pensionssparande. Pensionssystemet bygger på inbetalda skatter och arbetsgivaravgifter. En som driver enskild firma är inte anställd i sitt företag och därför är skattesystemet annorlunda. Skatt och egenavgifter betalas på överskottet. (Pensionsmyndigheten, 2023)

Ägarskiften inom lantbruket och yrkesfisket har likheter

Likheterna med lantbruket är stora. Den äldre generationen har många gånger ärvt yrket från en lång rad generationer bakåt i tiden. I rask takt har andelen heltidslantbrukare minskat i Sverige. Gårdarna blir många gånger större och mer specialiserade och därmed allt mer kapitalkrävande. Detta för med sig att ägarskiften blir komplicerade såväl utifrån relationerna mellan olika intressenter som att de är mycket kapitalkrävande. Det innebär ibland stora problem att lösa ut syskon ekonomiskt och att ge föräldrarna en summa som ersättning för det värde som de byggt upp under många år. Ett mönster jag kan se är att lantbrukarna bakåt i tiden har avsatt för lite till sin pension och istället lyssnat på rådet att bygga upp värdena på fastigheten. Detta gör att det är i princip omöjligt att överlåta en gård inom slakten idag utifrån marknadsvärden. Vilket även gör att det blir än mer omöjligt att som ny, utan möjlighet att ärva, kunna etablera sig inom

lantbruksnäringen och köpa en gård. I alla fall om du är yngre är det mycket tufft, och nästintill omöjligt, att få extern finansiering.

Denna bild delas idag av många inom rådgivningsbranschen och en av dem som har stor insyn i utmaningarna kring finansiering av ägarskiften är Helena Silvander, VD på Tillväxtbolaget, som säger:

”Historiskt har många lantbrukare avsatt för lite till sin pension och istället planerat att utnyttja ökade marknadsvärden som en slags pensionsförsäkring. När det visat sig svårt att sälja fastigheter till dessa höga värden inom familjen, då avkastningsvärdet inte hängt med i samma utveckling, har det fått konsekvenser för den generation som skall lämna över till någon annan i familjen. Dels kan det planerade pensionssparandet i form av värdestegring utebli. Dels kan det bli än mer omöjligt att som ny, utan möjlighet att ärva, kunna etablera sig inom lantbruksnäringen och köpa en gård till fullt marknadsvärde. Särskilt om du är yngre är det mycket tufft, och nästintill omöjligt, att få extern finansiering om du inte hunnit spara ett stort kapital på annat håll till en egen insats.”

Programmen ”Mentor Hållbara Ledare”¹³ har under åren 2019–2022 och ”Skifta Rikt”¹⁴, som startade upp 2022 och pågår till och med 2024, arbetat med ett upplägg som hjälper familjer och andra intressenter att komma igång med diskussionerna kring vad var och en vill framåt. Genom att lyssna in sig själva och varandra, sätta egna och gemensamma mål utifrån olika roller som att äga, driva, bo och relationerna på gården har invanda mönster lösts upp. Palle Borgström, Kilanda säteri, deltagare i Mentor Hållbara Ledare 2020–2021 och ordförande för LRF säger:

”Det är viktigt att prata igenom de mjuka frågorna om roller och uppgifter för ALLA i framtiden. Det är lätt att tro att ägarskiften handlar om skatter, ekonomi och juridik. Men de frågorna bör komma efter att man pratat igenom vem som ska äga och driva gården vidare och hur vi ska bo och bibehålla goda relationer. Vår erfarenhet är att det är värdefullt, och nästan avgörande att ta hjälp av någon extern för att leda samtalet. Det löser upp invanda roller och gör att alla får en chans att lyfta sina tankar.”

Katarina Wolf, Filip Axelsson och Sebastian Remvig, styrelsemedlemmar, och Elisabeth Hidén, ordförande i LRF Ungdomen säger:

”Lantbruket står inför flera utmaningar i framtiden – två av dessa är behovet av bättre ledarskap och förnyring inom branschen. Idag är snittbonden 58 år, LRF Ungdomen arbetar för att underlätta och

¹³ <http://bit.ly/3ZktDhK>

¹⁴ <http://utsiktaffarsutveckling.se/skifta-rikt/>

skapa förutsättningar för unga att ta över och driva företag i den gröna näringen. Projektet "Skifta Rikt" tror vi kan bidra till att fler företag får möjlighet att utvecklas till mer lönsamma företag och att fler nås av en jämlik och inkluderande ägarskiftesprocess."

För att få fart på diskussionerna om ägarskiften inom yrkesfisket kan upplägg och erfarenheter hämtas och inspireras från ovan beskrivna program.

Tänkbara övertagare och nya yrkesfiskare

Bilden som jag mött hos många äldre yrkesfiskare i sjö och kustnära yrkesfiske är att förr var det vanligt att de som var skoltrötta valde fisket. Detta är något som också lever kvar hos dessa som en rekommendation eller till och med en "sanning" till vilka målgruppen för en förnyring av branschen kan vara. Det vi kan se nu är att det är en relativt hög utbildningsnivå hos våra respondenter även om medelåldern är så pass hög som 52 år. Detta indikerar att målgruppen för ett ev. kommande ägarskiftesprogram kan vara såväl unga som medelålders vuxna med gymnasienivå eller högre som utbildningsnivå.

Det utesluter dock inte riktigt unga entreprenörer och andra grupper som vill in i branschen och som också kommer att behövas för nyskapande tankar och kreativitet.

Mångfald

En mångfald av olika åldrar, kön och etnicitet vore önskvärt då vi idag vet att t.ex. mer jämställda grupper presterar bättre resultat än homogena. Malin Malmström, professor i entreprenörskap och innovation vid Luleå tekniska universitet, genomförde studien "Könsdiversifiering i bolagsstyrelser och företagsprestation" 2021. Kortfattat visar rapportens resultat att svenska aktiebolag med en jämn könsfördelning i styrelsesammansättning har högre lönsamhet och högre omsättning än företag med ojämn könsfördelning i styrelsesammansättning. Resultaten visar att sambanden gäller även när alternativa förklaringar till lönsamhet och omsättning läggs till i analysen. De alternativa förklaringarna utgörs i rapporten av vilken bransch företaget tillhör, om VD:n är kvinna eller man, om företaget ingår i koncern eller ej, samt hur många anställda företaget har. Därmed visar rapporten att ojämn könsfördelning medför försummade möjligheter till makroekonomisk tillväxt.¹⁵

¹⁵ <https://www.almi.se/globalassets>

Ägarskiften inom lantbruket – en bransch med många likheter till yrkesfisket

Vid en jämförelse med ägarskiften inom lantbruket ser vi att:

Fler kvinnor startar lantbruksföretag än tidigare.

19% av lantbruksföretagarna är kvinnor 2022 mot 15% 2010.

Kvinnor är yngre än män när de startar företag.

22% av kvinnliga företagare var yngre än 45 år. Motsvarande andel är 16% bland männen i samma ålder.¹⁶

Då yrkesfisket har många likheter med lantbruket avseende familjeföretagsstrukturen, att ärva yrket till en viss del och de utmaningar som uppstår den dag företaget ska skiftas kan inspiration till ägarskiftesprogram hämtas från lantbruksbranschen.¹⁷

Förändring jordbruksföretag/-företagare inom lantbruket per juni 2022

52% av jordbruksföretagarna är över 60 år jämfört med 42% år 2010 (27233 st. av 58218 st. år 2022 dvs. 47% jämfört med 27434 st. av 71091 år 2010 dvs. 38%)

Andelen över 75 år har ökat med 60% sedan 2010 (7976 st. år 2022 jmf 4972st 2010).

De yngre i åldern 35-54 år uppgår endast till 10200 st. (41% jämfört med nivån år 2010 då det var 17281 st.).¹⁸

När vi tittar på statistiken för yrkesfisket kan vi se att minskningstakten är ännu större än inom lantbruket. På 20 år, sedan 2002, har antalet yrkesfiskelicenser minskat med 48% (från 2227 yrkesfiskelicenser) och omfattar år 2022 1150 licenshavare i Sverige.

Ägarskiftesprocessen

Ägarskiftesprocessen som vi tänker att den ska vara i den bästa av världar illustreras i den första bilden nedan, figur x. Här har säljaren bestämt sig för att sälja, till vem och när. Köparen har utifrån sin affärsplan fått finansiering med tillgångar i företaget som pant. Traditionellt har rådgivningen kring ägarskiften eller generationsskiften fokuserat på de ”hårda” värdena i ägarskiftet som skatt, ekonomi och juridik. (Almi, UTSIKT affärsutveckling, 2022).

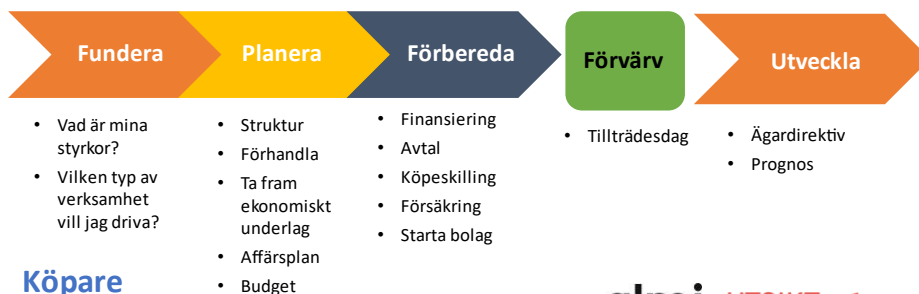
¹⁶ Jordbruksverket, ”Jordbruksföretag och företagare, 2022

¹⁷ Gund Hjalmarsdotter, Ekesbo Andréén <http://utsiktaffarsutveckling.se/skifta-rikt/>

¹⁸ Jordbruksverket, ”Jordbruksföretag och företagare juni 2022

Säljare

- Vad vill jag med bolaget?
- Hur länge vill jag jobba?
- Struktur
- Revers?
- Skatterådgivning
- Anställd i bolaget isf. hur länge

Köpare

almi UTSIKT affärsutveckling

4

Figur X – Beslutsprocessen att ägarskifta utifrån skatt, ekonomi och juridik.

I ett familjeföretag är det andra frågor än skatt, ekonomi och juridik som kommer främst vilket illustreras i figur Y nedan. Här kommer frågor på identitetsnivå främst som ”Vem blir jag när jag överlåter mitt livsverk?” och ”Vem blir jag när jag övertar någon annans företag/idé?” varför det är viktigt att jobba med identiteten i sin yrkesroll och relationerna inför ett ägarskifte inom ett familjeföretag. Det är känslor som styr och arbetet i ett familjeföretag blir en mer omfattande process med fler faktorer som påverkar än i andra företags ägarskiften. Processpilen i figur Y illustrerar den känslomässiga berg- och dalbaneresan ett ägarskifte i ett familjeföretag ofta innebär. Inom lantbruket syns detta extra mycket jämfört andra branscher då det ofta finns en lång tradition och känslomässiga värden kopplat till platsen och verksamheten. Detta liknar även yrkesfisket.

Säljare/Överlåtare familjeföretag

- **Vem blir jag när jag överlåter mitt livsverk?**
- Hur länge vill jag jobba?
- Pension
- Privatekonomi
- Familjejuridik
- Struktur/coachning
- Önskat Läge och Mål
- Grov tidplan
- Ny verksamhet/hobby
- Nyfiken på andra sidor av mig själv
- Nätverk

Köpare/Övertagare familjeföretag

almi UTSIKT affärsutveckling

5

Figur Y – Beslutsprocessen att ägarskifta i ett familjeföretag med känslor och relationer som påverkar.

Under tiden som inget görs ökar medelåldern ytterligare med risk för motsättningar mellan de äldre som uppbär pension och fortsätter att fiska deltid på sin licens och de yngre som inte får licens. Dessa behöver varandra för en kunskapsöverföring och möjlighet att sälja sin båt och utrustning, men som nu riskerar att så splittring istället. Vid en jämförelse med lantbrukets utmaningar inom området ägarskiften var drygt hälften, 52%, av jordbruksföretagarna, över 60 år. Det är 6 procentenheter mer jämfört med 2020 då motsvarande andel var 46%. I åldersgruppen 65 år eller äldre utgjorde jordbruksföretagare över 75 år hela 39% år 2020.¹⁹

Inom jordbruket är ett av de största problemen möjlighet att få finansiering för övertagaren då värdena på fastigheter och mark ofta överstiger lönsamheten som vald produktion bidrar med. Det finns en risk att samma trend kommer att möta det storskaliga yrkesfisket där handel med fiskerätter driver upp prisbilden och det är kvoten som medföljer båten som är intressant.

Av ovan anledningar behövs det ägarskiftesprogram för yrkesfisket. Såväl till det småskaliga som till det storskaliga, men av lite olika anledningar. I dagens licenssystem kan en pilotomgång av ett ägarskiftesprogram testas relativt omgående för det pelagiska fisket med målgrupp familjeföretagen. För det småskaliga fisket är behovet av ägarskiften långt mycket större än för det pelagiska idag, som vi kan se i denna rapport, men för att kunna starta upp sådana krävs att förvaltande myndigheter fattar positiva beslut för de som söker licens.

4.2 Sammanfattning av de viktigaste slutsatserna i denna förstudie

Regeringen behöver se över uppdraget till de förvaltande myndigheterna om det kan omformuleras eller omorganiseras. Detta för att möjliggöra ägarskiften inom yrkesfisket utifrån ett hållbart arbete även utifrån det sociala och ekonomiska perspektivet utöver det ekologiska.

Gruppen yrkesfiskare med licens kan utvecklas att omfatta en större mångfald som möjliggör både familjeföretag och nya entreprenöriella personer. Med färre och färre företag blir det på sikt inlåsnings effekter; enda sättet att starta fiskeföretag är att överlåta det från en redan aktiv äldre i släkten till en yngre i släkten. Detta system ger inlåsnings effekter och blir i längden konkurrenshämmande och exkluderande och verkar hämmande på tillväxt och innovation i branschen. Att motverka detta ser bl.a. LRF och LRF Ungdomen tydligt inom lantbruket som en viktig faktor framåt och en trolig liknande utveckling kan ske inom yrkesfisket.

¹⁹ Jordbruksverket, 2022

Licenssystemet behöver förnyas för att möjliggöra för fler nya yngre yrkesfiskare med egen licens, samtidigt som de äldre finns kvar.

Äldre yrkesfiskares kompetens bör dokumenteras och på så sätt överförs till nya generationer där även tyst kunskap (att lära genom att observera, imitera och prova själv) ingår. Det skulle bidra till livslångt lärande och skapa bryggor mellan äldre och nya yrkesfiskare.

Ett ägarskiftesprogram som en pilot kan testas för att kunna skala upp när ett nytt licenssystem finns på plats.

Många äldre fiskare fortsätter sin yrkesverksamhet efter påbörjat pensionsuttag men trappar ner i omfattning och fångstvolym. Erfarenheter från ägarskiftesprogrammen ”Mentor Hållbara Ledare” och ”Skifta Rikt” inom lantbruket visar att yrkesidentiteten är en nyckelfråga för viljan att sälja. Särskilt i familjeföretag spelar även relationerna emellan intressenterna en viktig roll för att en ägarskiftesdiskussion ska komma igång. Ett ägarskiftesprogram bör innehålla coaching till såväl överlåtare som övertagare.

För att förenkla regelverket kan myndigheter tillsammans med yrkesfiskets företrädare och extern projektledning med företagsekonomisk kompetens i en process följa en licensansökan, från start tills det finns ett uppstartat företag, för att se vilka förenklingar som kan göras.

Det är viktigt att äldre fiskares kompetens och erfarenheter kan överföras till kommande fiskare, därför är det också önskvärt med ett system som koordinerar kontakter mellan fiskare i avvecklingsfas och de som är intresserade att etablera sig. Det kan t.ex. vara via ett ägarskiftesprogram med ersättning till överlåtare och övertagare via offentlig finansiering förslagsvis via projektmedel från Jordbruksverket. I studien ”Vänerns yrkesfiske för framtiden” togs ett förslag fram på hur yngre skulle kunna nås via sociala medier. Reklamfilm togs fram för detta syfte.²⁰

4.3 Förslag utveckling och förnyring

En förutsättning att kunna lösa förnyingsfrågan och det moment 22 som uppstår inom det småskaliga yrkesfisket (Fiskelagen §30 som säger att ”När en fråga om licens prövas första gången ska tillgången på fisk beaktas”) är att tänka i nya banor. För att vi ska ta vara på de entreprenöriella förmågorna som nya tilltänkta yrkesfiskare kan ha är det viktigt att det skapas möjligheter för detta i systemet som reglerar dem. Att utmana rådande strukturer och ”sanningar” för att vända på perspektiven och bjuda in nya tankar och nya människor. Våga öppna upp, utmana rådlor att göra fel, ger kreativitet och utveckling. Vilket behövs i en ny komplex värld med snabba förändringar som kräver mer flexibla lösningar.

²⁰ Fiskeområde Vänern, 2021

Mitt förslag framåt för att få fart på ägarskiften utgår därför från vad i princip alla i studien är överens om behövs; ett nytt licenssystem.

I denna utredning föreslås att se över licensreglerna och diskutera möjligheten till mera flexibla villkor anpassade efter olika fiskares individuella förutsättningar. Förslag är ett system liknande olika slags körkort för bil, lastbil etc. där det kan bestå av tre varianter av licens. En för nybörjare, en för etablerade yrkesfiskare och en för pensionerade som vill fortsätta fiska i mindre utsträckning.

Drivkrafter

Likt entreprenörer i andra branscher är friheten att bestämma över sig själv en stark drivkraft även för yrkesfiskare. Av den anledningen föreslår jag en juniorlicens för att kunna ta vara på nytänkande, entreprenörskap och möjligheten att ha en egen affärsidé och affärsmodell. Djupintervjuer från 14 yrkesfiskare i Vänerne visade att förutom självständighet som samtliga angav som främsta anledning, var drivkrafterna också att få arbeta utomhus nära naturen och intresset i yrket de starkaste drivkrafterna. Två av 14 svarade att pengar var drivkraften och två att de ärvt yrket.²¹

För att skapa förutsättningar för förnyring och ägarskiften i yrket föreslås:

Nytt licenssystem med tre olika varianter

1. Juniorlicens under upplärningstiden
2. Fiskelicens eller personlig fiskelicens för etablerad yrkesfiskare
3. Seniorlicens för den som minskar sitt fiske/ går i pension

Juniorlicens innebär en egen licens med begränsade rättigheter att fiska under en begränsad tid.

Fiskelicens eller personlig fiskelicens anpassas efter de justeringar som utredningen från regleringsbrevet 2023 kommit fram till. Bör ha längre giltighet än dagens för insjöfisket och småskaligt fiske. Koppla certifiering hit med tidplan.

Seniorlicens har förslagsvis rätt att fiska under en bestämd tid, som kan förlängas, och i mindre omfattning. Lär upp nya fiskare.

För att skapa utveckling med framtidstro, ny energi och stolthet i yrket föreslås:

Certifieringsprogram och ägarskiftesprogram

Certifieringsprogram för hållbara småskaliga yrkesfiskare från kustnära regioner och insjöfiske.

Certifieringsprogram för hållbara storskaliga yrkesfiskare.

Ägarskiftesprogram och mentorprogram i tre steg

²¹ E. Ekesbo Andréén, 2020

Certifieringsprogram

Certifiering till målgruppen befintliga yrkesfiskare med syftet att identifiera en standard över kunskapen som branschen tillsammans med förvaltande myndigheter sätter i en första pilotomgång. Certifieringen kan underlätta för myndigheterna genom att göra en bedömning inför licensansökan. När pilotomgången är förankrad, såväl hos förvaltande myndigheter som hos yrkesfiskarna via dess branschorganisationer, kan t.ex. branschorganisationerna certifiera direkt själva eller en oberoende organisation som utses att certifiera. Det senare är mer objektivt, men kanske kan vara en längre väg att skapa. Innehållet bör avspegla hållbarhetens tre dimensioner av social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet utifrån såväl företagarens perspektiv som myndighetens för att bygga ömsesidig tillit och etik. Certifieringen ska ge såväl myndigheten som yrkesfiskaren spelregler i form av licensgivning och dispenser som behövs och som möjliggör investeringar i företaget utifrån företagsekonomiska aspekter som t.ex. finansiering med en avskrivningstid som följer den ekonomiska livslängden. Dagens ettåriga system inom det demersala fisket och insjöfiskets tre- och femåriga regelverk hindrar utveckling och ägarskiften. Särskilt med effekten som dagens praxis att dela licens medför. Certifieringsprogrammet för det småskaliga fisket kan medverka till att höja statusen och därmed attraktionen för yrket så att fler yngre vågar satsa.

Regional strategi för länsstyrelserna

Det behöver tas fram en regional strategi för Länsstyrelserna och förvaltande myndighet med uttalade effektmål att bevara och utveckla det småskaliga yrkesfisket. Dessa effektmål följs upp av regeringen eller klimat- och näringslivsdepartementet.

Effekten av samverkan ovan med ett tydligt mål kan bli en förbättrad och utvecklad kommunikation mellan myndigheterna utifrån yrkesfiskarens perspektiv.

Ägarskiftesprogram och mentorprogram för i första hand småskaligt kustfiske och insjöfiske där behoven är störst

Ett program för blivande yrkesfiskare i grupp kan förslagsvis bestå av tre delar. En fördel med att utvecklas i grupp är att de kan följas åt framåt och bilda starka nationella nätverk:

1. Praktik/ägarskifte

Äldre yrkesfiskares kompetens bör dokumenteras och på så sätt överförs till nya generationer där även tyst kunskap ingår vilket bidrar till livslångt lärande och skapar bryggor mellan äldre och nya yrkesfiskare. Det behövs offentlig finansiering, förslagsvis via Jordbruksverket, för att kunskapen som de äldre/de som vill sluta bland yrkesfiskarna har ska kunna överföras. Den kunskap som lång erfarenhet av att läsa väder, hur fisken rör sig och andra yttre omständigheter som en yrkesfiskare har lärt sig under lång tid och från andra kunniga i branschen kan bara överföras praktiskt. På plats i båten. På sjön eller havet.

Regelverket runt juniorlicenshavaren kan, när det finns på plats, ses över för att skapa ”En väg in” där en rådgivande instans lotsar rätt i de intyg, utbildningar och licenser som behövs. Se bilaga 4 Fakta fiskeregler som illustrerar komplexiteten i regelverket för en insjöfiskare i Vänern som exempel. För att se till så det blir rätt från början. Likt uppdraget som Nyföretagarcentrum har. En pilot skulle kunna finansieras av Jordbruksverket.

Matchning sker i ett ägarskiftesprogram. Här anmäler sig äldre yrkesfiskare, som då får Seniorlicens, som vill sälja sitt företags tillgångar och yngre som vill lära sig yrket och bli företagare, dessa får en juniorlicens. Coachning i grupp och ev. individuellt till båda. Viktigt jobba med identitetsfrågan för den överlåtande generationen enligt tidigare beskrivet för att ägarskifte ska ske.

Ersättning till mentor och adept under upplärningstiden behövs för att kompensera inkomstförlusterna som båda får under upplärningstiden som kan vara 1-2 år.

Marknadsföring via sociala medier kan inspireras av de tre reklamfilmerna från Vänerns yrkesfiske för framtiden som producerades 2020 (blev ej använda p.g.a. licenssituationen) samt några nya som kan produceras för havet.

2. Teori och certifiering

Förutom praktisk kompetens i själva fisket behöver även de nya som kan komma in i branschen få företagsekonomisk utbildning. Denna kan samordnas till något/ett fåtal utbildare med både teori och praktik inom ekonomiskt och administrativt arbete där kunskap om yrkesfiskets förutsättningar finns. Detta skulle kunna vara något företag inom redovisningsbranschen som också förstår sig på företagandet inom yrkesfisket. Likt många småföretagare fokuserar yrkesfiskarna oftast på själva produktionen och inom yrkesfisket finns det en retorik som säger att de inte ska intressera sig för papper eller ekonomi. Det finns god lönsamhet inom vissa system och under vissa förutsättningar, men det är inte alltid accepterat att berätta om det. Innehåll kan vara ekonomi, självledarskap, strategiskt arbete, juridik, innovation. Teoridelarna kan i vissa ämnen ligga på en digital plattform. Exempelvis den som Sjömatsfrämjandet ska utveckla. Certifieringsprogrammet beskrivet ovan tillkommer. Certifieringen kan också avgöra vilka som kvalificerar sig för att få fiskelicens eller personlig fiskelicens och därmed bli etablerad yrkesfiskare

3. Mentorprogram

För att ta vara på eller öka den nya yrkesfiskarens entreprenöriella förmåga föreslås ett mentorprogram med utvalda särskilt företagsamma yrkesfiskare som mentorer för utveckling av rollen som yrkesfiskare. I arbetet för Leaderområde Vänern ”Vänerns yrkesfiske för framtiden” har en pilotomgång förberetts för nya yrkesfiskare genom att identifiera intresserade skickliga yrkesfiskare med kompetens för uppgiften och som är en förebild i sitt företagande. Denna mentor bör vara en utvecklingsorienterad och positiv förebild med entreprenöriella förmågor och ha rollen att ge fler perspektiv och komplettera den som lär ut under punkten 1. Mentorn följer sin adept under ett år. Viss ersättning till mentorer bör

utgå då utvecklingen är att det är svårare att engagera de bästa på sin fritid. Detta har jag sett de sista 10 åren som mentorshandledare för Almis och Jordbruksverkets mentorsprogram.

Nätverk

De nätverk som deltagarna i ovan ägarskiftesprogram och mentorprogram skapat kan i vissa fall bäras av deltagarna själva utifrån min erfarenhet. Men kan även behöva underhållas för fortbildning och utveckling då antalet verksamma företagare blir färre och mer geografiskt spridda över landet. Ursprungsmärkt sjömat lyfter många yrkesfiskare fram som värdeskapande och något som ger stolthet vilket även kan ge en kvalitetsstämpel för konsumenten. Bra exempel på detta är löjrommen från Kalix (2010) och Väneren (2021) som nu båda har den åtråvärda registreringen som en skyddad ursprungsbeteckning (SUB), vilket är en EU-stadgad ursprungsmärkning av livsmedel. I arbetet med Vänerfiskarnas varumärkesbyggande av Vänerlöjrom och med målet om ursprungsmärkning fick de utbildning i bl.a. kommunikation och ledarskap utöver företagsekonomi och de gick från att vara ensamma konkurrenter till att samarbeta i grupp. Detta har lett fram till ett lönsammare företagande inom det gemensamma varumärket Vänerlöjrom.

4.4 Fortsatt forskning och vägen framåt

Ett pilotprogram för ägarskiftet skulle förslagsvis kunna testas först inom det pelagiska fisket. Ägarstrukturen inom framför allt familjeföretagen liknar förutsättningarna inom lantbruket. En liknande utveckling som lantbruket har avseende finansieringssvårigheter vid ägarskiftet kan förväntas uppstå. Erfarenheter kan dras från ägarskiftesprogrammen Mentor Hållbara Ledare och Skifta Rikt grundat och utvecklat av Ekesbo Andrén. När det demersala fisket och insjöfisket fått ett bättre fungerande system för licensgivning kan ägarskiftesprogram även påbörjas här.

Något som företrädare för Havs- och Vattenmyndigheten lyfter fram är att det behöver vara potentiellt duktiga företagare som kan skapa en lönsam verksamhet för att de ska bevilja licens. Hur de bedömer denna företagarförmåga är för oss oklart och skulle behöva undersökas vidare. Något som yrkesfiskare lämnat förslag på är att affärsmodellen kan beaktas mer som t.ex. vid ett högre värde på förädlad fisk vilket visar en större intäkt i kalkylen. Ett tydligt hinder som finns i existerande praxis med delad personlig licens är att två personer ska dela på de inkomster som en licens möjliggör och medför en sämre intäkt i kalkylen. Det behövs ett vidgat synsätt på olika affärsmodeller och en framtida yrkesfiskeföretagares företagarförmåga. Det behövs även ett företagsekonomiskt perspektiv vid licensgivningen.

Modernisera och revitalisera branschen genom att titta på hur den kan bli mer öppen för nytt, jämställd och jämlik. Dagens system innebär i praktiken att endast

infödda svenskar sedan flera generationer och endast söner ärver licenser. Detta exkluderar kvinnor, yngre och invandrade personer som mycket väl skulle kunna bidra till innovation och förädling inom branschen. Det ger inlåsnings effekter gällande ekonomi, kunskap och möjligheter att delta i en bransch som har behov av utveckling.

Yrkesfiskarna önskar att vi i Sverige ska öka vår självförsörjningsgrad och samtidigt gynna det småskaliga fisket. Detta genom att skapa förutsättningar och regelverk som prioriterar fångster avsedda för mat till människor i Sverige. Därefter mat till människor i andra länder och först därefter till övrigt som olja, fiskmjöl och djurfoder. Maten bör ursprungsmärkas med land, ev. även vilket hav eller sjö den kommer ifrån, även på restauranger. Ursprungsmärkt fisk är ett starkt önskemål från yrkesfiskarna och ett konkret sätt att arbeta för den svenska livsmedelsstrategin. EU utreder nu detta. En svensk utredning lades på is av den nya svenska regeringen hösten 2022 för att invänta förslag från EU.

Genom att bygga tillit tillsammans och med ett fokus på hela hållbarhetsbegreppet från såväl myndighetens som den enskilde fiskeföretagarens perspektiv kan branschen och myndigheterna vända trenden med dålig kommunikation. Detta är något som väldigt många tar upp i fråga 8 i enkäten och är det näst största problemet efter licensfrågan.

Det finns ett färdigt upplägg för workshops från arbetet i projektet ”Vänerns yrkesfiske för framtiden” med en framtagen film ”Myndighetsfilmen” (Fiskeområde Vänern Leader, 2021) som kan användas till ett diskussionsunderlag där frågan ”Vad innebär ett hållbart fiske i Vänern för dig?” lätt kan omvandlas till andra vatten i Sverige och där myndighetspersoner och yrkesfiskare får mötas för att bygga tillit och en ny anda. Detta är en viktig förutsättning framåt för att möjliggöra framtidstro och fler ägarskiften som leder till långsiktigt hållbara fiskeföretag där människor växer och mår bra.

Denna förstudie ger bilden att de småskaliga yrkesfiskarna har uppfattningen att de inte skyddas enligt intentionen i Agenda 2030, FN:s globala hållbarhetsmål, 14.b.1. (Se punkten 1.1.4 och 3.4). Regeringen fattar beslut om hur stor del av kvoterna som ska komma det småskaliga fisket till del och hur stor del som ska industrialiseras via det mer storskaliga fisket och EU:s kvoter. Båda systemen behövs och bör inte ställas mot varandra utan att förvaltande myndigheter hittar sätt där småskaligt och storskaligt istället kompletterar varandra. Det småskaliga yrkesfisket är en förutsättning för att lokala entreprenörer och familjeföretag ska kunna vara aktiva inom branschen. Det småskaliga fisket medför många gånger ett hållbart fiske utifrån alla tre perspektiven om rätt förutsättningar ges. Detta kräver kontinuitet och förutsägbarhet gällande regelverk och ägarskiftesfrågor.

Det storskaliga yrkesfisket kan erbjuda bättre arbetsmiljö och arbetsvillkor och storskaligheten kan ge ekonomiska fördelar i det kortare perspektivet. I det längre perspektivet kommer det bli större utmaningar att genomföra ägarskiften och kunna

sälja och belåna högt värderade fartyg. Ägarskiftesprogram med metoden att skapa samsyn inom familjeägda företag kommer att behövas som en motvikt till alltför få kapitalintensiva aktörer på marknaden. Få aktörer påverkar konkurrensen och driver på mot en ökad prisbild.

I de samtal som genomförts i förstudien samt de inkomna enkäterna framkommer bilden av att förvaltningsmyndigheten HaV i Sverige endast beaktar en av tre delar i hållbarhetsbegreppet; den ekologiska men inte den sociala eller ekonomiska. Uppdraget från regeringen till HaV framåt bör se över om det kan omformuleras eller omorganiseras. Detta för att möjliggöra ett hållbart arbete även utifrån det sociala och ekonomiska perspektivet. Annars kan vi ställa oss frågan; kan vi säga att Sverige arbetar för ett hållbart fiske och därmed fullt ut arbetar enligt de globala målen i Agenda 2030?

Käll- och litteraturförteckning

https://agrifood.se/Files/AgriFood_Fokus20202.pdf *Var är det lönt att fiska?* - en analys av fisket i svenska regioner, AgriFood FOKUS 2020:2 Staffan Waldo, Johan Blomquist

<https://www.almi.se/globalassets/almi/om-almi/undersokningar/styrelsekartlaggning/konsdiversifiering-i-bolagsstyrelser.pdf>
Borthwick, Bergman, Ziegler. *Svensk konsumtion av sjömat*. RISE Rapport (2019:27)

Enquist, B., & Javefors, H. (1996). *Huvudmannskapets dialektik: en studie av Renault/Volvo-affären*. Göteborg: Bokförlaget BAS.

Fiskeområde Vänern Leader, (2021) *"Är yrkesfisket i Vänern på väg att försvinna på grund av dålig dialog mellan myndigheter och yrkesfiskare?"* film
<https://youtu.be/g-o0O9OZ9I4>

Fiskeområde Vänern Leader, (2021) *"Rekryteringsfilmen"* från projektet Vänerns yrkesfiske för framtiden
(<https://www.youtube.com/watch?v=7PDVZ2KLtLU>).

Fiskeområde Vänern Leader, (2022) *"Slutrapport"*
<https://www.sebroschyr.se/Fiskeomrade-Vanern/WebView/> eller Leader Närheten som (under våren 2023) kommer att ta över Fiskeområde Vänerns material då de avslutat sin verksamhet under 2022.

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/69595/gupea_2077_69595_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Maris #PZEGillette Milena Arias Schreiber Nathan Siegrist

<https://www.havochvatten.se/om-oss-kontakt-och-karriar/om-oss/regeringsuppdrag/regeringsuppdrag/utredning-av-licensprovningar-och-bestandsuppskattningar-for-att-mojliggora-nyetablering-av-smaskaligt-fiske-2023.html> Åtkomst 2023-01-12

<https://jordbruksverket.se/download/18.345069d41848371e1b67736a/1669021759896/Nationell-handlingsplan-for-HFV-programmet-2021-2027-tga.pdf>

<https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2022-11-10-jordbruksforetag-och-foretagare-2022>

Kristensson Ugglå, B. (2002). *Slaget om verkligheten: filosofi, omvärldsanalys, tolkning*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium AB.

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

<https://www.landsbygdsnatverket.se/download/18.662daae816a2526e0d562af/1555407185913/Borthwick%20et%20al%202019%20Svensk%20konsumtion%20av%20sj%C3%B6mat.pdf>

<https://www.lakevanern.se/livet-vid-vanern/fiskevatten/fiskeomrade-vanern-2/slutrapport/>

<https://www.lrf.se/mitt-lrf/nyheter/norrboten/2022/09/intresset-for-lantbruk-okar-bland-unga/>

<https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/sa-fungerar-pensionen/sa-tjanar-du-in-till-din-pension>

<https://www.pensionsmyndigheten.se/monicas-pensionsblogg/monicas-pensionsblogg/pensionsfallan-for-enskilda-firmor>

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2022/11/satsningar-for-att-forbatta-villkoren-for-landsbygden/>

<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/agenda-2030-mal-14-hav-och-marina-resurser/>

<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/sverige-och-nato/sveriges-vag-in-i-nato/>

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/fiskelag-1993787_sfs-1993-787

<https://scb.se/hitta-statistik/temaomraden/agenda-2030/mal-14/>

<https://sverigesradio.se/avsnitt/2110322>

[https://tillvaxtverket.se/download/18.365d74d91841489e3d07f4a9/1668073563144/uppdrag-till-livsmedelsverket-att-genomfora-atgarder-under-20202025-inom-ramen-for-livsmedelsstrategin%20\(6\).pdf](https://tillvaxtverket.se/download/18.365d74d91841489e3d07f4a9/1668073563144/uppdrag-till-livsmedelsverket-att-genomfora-atgarder-under-20202025-inom-ramen-for-livsmedelsstrategin%20(6).pdf)

<http://utsiktaffarsutveckling.se/skifta-rikt/>

<http://utsiktaffarsutveckling.se/wp-content/uploads/2021/08/Agarskiftesprogram-Mentor-Hallbara-Ledare-2021-2022-Web.pdf> eller <http://bit.ly/3ZktDhK>

Bilagor

Bilaga 1. Alla frågor och svar enkäten yrkesfisket hösten 2022

Bilaga 2. Frågor till Producentorganisationerna

Bilaga 3. Frågor till HaV, SJV och LS

Bilaga 4. Faktaruta Fiskeregler Vänern 200518 per 230313

Bilaga 5. SWoT hela

Bilaga 6. Förslag Petter Jakobsson – Jobbskapande Yrkesfiske

Bilaga 7. Infobrev om Förstudie ägarskiften inom yrkesfisket i Sverige

Bilaga 8. Licensansökan från HaV

